

OSMANLI BASIN TARİHİNE BİR KATKI: GAZETELERİN YAYINLANMA AMAÇLARI ÜZERİNE (1831-1876)*

Uğur AKBULUT**

ÖZET

Bu çalışmada, ilk Türkçe gazete olan Takvim-i Vekayi'den başlayarak I. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1876 yılına kadar, gazetelerin yayınlanma amaçları üzerinde durulmuştur. Türk basın tarihinin ilk otuz yıllık döneminde, biri resmi, diğeri yarı resmi olmak üzere sadece iki gazete yayınlanmıştı. Bunların yayınlanma gerekçeleri ve yayın politikaları, özel sermayeli Türkçe gazetelerden farklıdır. Resmi gazete olan Takvim-i Vekayi, kamuoyu oluşturma ve kamuoyunu bilgilendirme gibi amaçlara hizmet ederken, William Churchill adlı bir İngiliz'in sahibi olduğu yarı resmi vasıflı Ceride-i Havadis, halkın eğitimi gayesini öne çıkarmıştır. 1860 yılından itibaren yayınlanmaya başlayan ilk özel gazetelere genel olarak Yeni Osmanlılar hâkimdi. Meşrutiyet rejimini tesis etmek için çaba saf eden Yeni Osmanlılar, bu yolda halkın desteğini alabilmek için gazeteleri araç olarak kullanmışlardı. Gazete ve medenileşme arasındaki ilişkiye dikkat çeken gazete sahipleri, verilmek istenen mesajı, halkın daha rahat anlayabilmesi için sade bir Türkçe kullanmaya özen göstermişlerdi. Nitekim bu düşünce gazetelerin ilk sayılarında dile getirilmiştir. Öte yandan bilhassa Yeni Osmanlılar, yayın amaçları içerisinde vatana ve millete hizmet etme duygusunu hep öne çıkarmıştı. Gazetelerin yaptığı yayınlar ve bazı sert eleştirilerden rahatsız olan hükümet, bazı hukuki düzenlemeler yaparak gazeteleri susturma yoluna gitmişti. Baskı, kapatma ve sürgün gibi cezalar artınca Yeni Osmanlılar yurtdışına çıkmış ve faaliyetlerine Londra'da devam etmiştir. Türlü sıkıntılara rağmen Yeni Osmanlılar, gazeteler aracılığıyla yürüttükleri mücadelelerini kazanmıştır. Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesinin ardından, önce V. Murat ve ardından II. Abdülhamit'in tahta çıkışı, basına hissedilir bir rahatlama getirdiği gibi 1876 yılında ilan edilen Meşrutiyet, gazeteler aracılığıyla yapılan mücadeleye gerçek anlamda zafer kazandırmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gazete, basın, Takvim-i Vekayi, Ceride-i Havadis, Yeni Osmanlılar, Muhbir, Hürriyet, Namık Kemal

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir

** Yrd. Doç. Dr. Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, El-mek: uakbulut@erzurum.edu.tr

A CONTRIBUTION TO OTTOMAN PRESS HISTORY: PUBLICATION AIMS OF THE NEWSPAPERS (1831-1876)

ABSTRACT

This study examines publication aims of the newspapers starting from first Turkish newspaper Takvim-i Vekayi to 1876 when the constitutional monarchy has been declared. During the first thirty years of Turkish press history only two newspapers, one official and one semi-official have been published. Their publication aims and press policy differentiate from those private capital newspapers. Official newspaper Takvim-i Vekayi aims to manufacture and inform public opinion, while semi-official newspaper Ceride-i Havadis owned by a British citizen named William Churchill, aims to educate public.

First private newspapers started to be published in 1860, most of them were owned by New Ottomans. New Ottomans, who try to establish constitutional monarchy, used newspaper as a tool for this aim in order to get public support. Newspapers owners, who draw attention to connection between newspapers and civilization, used plain language in order to be easily understood. This opinion was expressed on the first issues. On the other hand, especially New Ottomans, always highlighted their aim to serve motherland and public among others.

Ottoman government tried to silence newspapers due to their harsh criticism by establishing new juristic regulations. New Ottomans had to flee abroad and continue their work in London due to pressure, closing, and exile coming from Ottoman Government. Despite all these hardship New Ottomans won this struggle, which they carried through the medium of the press. In place of dethroned Sultan Abdulaziz, first Murad V, and then Abdulhamid II ascended the throne and all these developments brought a noticeable easement for the press. The establishment of constitutional monarchy in 1876 was a clear victory for this long struggle which carried through the medium of the press.

Key Words: Newspaper, press, Takvim-i Vekayi, Ceride-i Havadis, Young Turks, Muhbir, Hurriyete, Namik Kemal

Giriş

İlk çağlardan günümüze kadar insanoğlu, etrafında ne olup bittiğine dair dinmez bir merak içerisinde olmuştur. Tarihçiler ve sosyologlar bunu, haberin insanın temel dürtülerini tatmin eden bir araç olmasına bağlıyorlar. İnsanın, kendi başına göremediği olaylardan, başkaları aracılığıyla da olsa haberdar olması, olup bitenin farkına varabilmesi, ona kendi yaşamını kontrol edebilme, kendini güvende hissetme duygusu kazandırmaktadır. İnsanlar yaşantılarını sürdürmek, kendilerini koruyabilmek, birbirleriyle bağlar kurabilmek, dostlarını ve düşmanlarını ayırt edebilmek için hep habere gereksinim duymaktadır.¹ İlk insanlar için iletişim ve haberleşme, hafıza ile sınırlıydı. Fakat zamanla, yaşamın daha karmaşık bir hal alması üzerine önemli şeyleri hatırlamak veya iletmek için hafızadan daha fazlasına ihtiyaç duyulmuştur. Böylece iletişimdeki artış, yeni haberleşme

¹ Mehmet Özçağlayan, "Gazetelerin Gelişimi ve Gazeteciliğin Geleceği (Yeni Teknolojiler ve Medya Ekonomisi Açısından Genel Bir Değerlendirme)", *Marmara İletişim Dergisi*, S. 13, Temmuz 2008 İstanbul, s. 132.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

araçlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Prehistorik çağda oluşturulan kemikten aletler, heykeller ve duvar resimleri şimdilerde, sadece ihtiyaç veya sanat malzemesi olmaktan başka bir çeşit iletişim aracı olarak da ele alınmaktadır.²

Bilginin kalıcı olarak depolanması ve aktarılması, yazının icadı ile mümkün olmuştur. Yazı sayesinde, haberin unutulması veya anlam değiştirmesi gibi sorunlar da ortadan kalkmıştır.³ Haber iletimi, daha çok hükümdarlar ve yöneticiler tarafından önemsendiği için, resmi haberleşmenin mümkün olduğu kadar hızlı yapılabilmesi amacıyla devrin şartlarına göre bütün imkânlar seferber ediliyordu. Bir yandan yollara ilişkin düzenlemeler yapılırken bir yandan da daha hızlı binekler bulunmaya çalışılıyordu. Hükümdarlar, bir taraftan uzak bölgelerdeki yöneticileriyle hızlı haberleşebilmenin yollarını ararken, bir taraftan da alınan kararlardan halkı haberdar etme kaygısındaydılar. Nitekim bilgilendirme amacıyla daha MÖ. 2000-1750 gibi erken dönemlerde Çin’de ve Mısır’da resmi bültenler hazırlanarak halka dağıtılmıştır.⁴

İnsanlar, etraflarında olup bitenleri merak ederler. Hatta mümkünse ilk kendileri öğrenmek isterler. Dolayısıyla haber tazeyken kıymetlidir. Üzerinden belli bir süre geçtikten sonra alınan haberin değeri düşer. Bu durum haberi, kıymetli bir ürüne dönüştürmüştür. İşte insanoğlunun habere duyduğu bu açlık ve gereksinim gazete ve gazeteciyi doğurmuştur. Gazetecilik, haber malzemesi sayılan bilgilerin toplanması, düzenlenmesi ve dağıtılmasını içeren bir işlemken, gazeteci ise erişmek istediği kitle için en önemli diye nitelendirdiği bilgileri toplayarak, haber olarak seçen, kişileri bilgi olarak düşünmeye sevk eden kişi olarak tanımlanabilir.⁵

Haber, iktidarlarını güçlendirmek isteyen hükümdarlardan başka, ticari faaliyetlerini geniş alanlarda sürdüren tüccarların da ilgisini çekiyordu. Bu nedenle XIV. yüzyıldan itibaren Avrupa’da görülmeye başlayan tüccar mektupları ve raporlar büyük ilgi görüyordu. Yine bu dönemde tertip edilen Haçlı Seferleri ile şehir kültürünün kuvvetlenmesini sağlayan Rönesans uzak diyarlardan haber alma ihtiyacını artırmıştır. Öte yandan Osmanlılarla yapılan savaşların sonuçlarını öğrenme arzusu, haberin değerini artıran diğer bir faktör olmuştur. Bu nedenle eş, dost ve ticari ortaklardan gelen haber mektupları, artan ilgi üzerine çoğaltılarak satılmaya başlanmıştır.⁶

Venedik’te doğan ve ardından İtalya ve İngiltere’de yaygınlaşan haber mektuplarına asiller ve zenginler yüksek ücret ödüyorlardı. Bu ilgi nedeniyle, matbaanın icadından sonra, haber mektupları matbaada çoğaltılmaya başlandı. Fakat matbaanın resmi makamlar tarafından kolaylıkla denetlenebiliyor olması, ortaya “sansür” denilen unsuru çıkarmıştı. Sansürün kolu, elle yazılan haber mektuplarına uzanamadığından bunlar daha değerli oluyor ve pahalıya satılıyordu. Özellikle Venedik’te Avvisi adı verilen haber mektupları bir ticari metaya dönüşmüştü. Avvisiler, “gazzetta” denilen bakırdan, en küçük Venedik parası karşılığında satıldığından, sonraları haber toplayan ve bu haberleri yayan basın ürünlerine “gazzetta” denilmiştir. Haber mektupları, gelişigüzel zamanlarda yayınlanıyor ve herhangi bir tertip ve düzene tabi olmadan yazılıyordu. Bunlar, sadece basit haberler verip, yorumdan yoksun oldukları için gazete olarak kabul edilmemişler, ancak gazeteye giden yolu açmışlardır.⁷

Avrupa’da matbaanın yaygınlaşması ile artan okuma yazma oranı habere olan ilgiyi artırmıştır. Bu durum daha nitelikli yayınlara olan ihtiyacı ortaya koyarken, zaman içinde ilk süreli yayınlara da görülmeye başlanmıştır. Gerçek anlamda ilk süreli yayınlara XVII. yüzyılın başında

² David Crowley, Paul Heyer, **İletişim Tarihi, Teknoloji-Kültür-Toplum**, çev. Berkay Ersöz, Phoenix Yayınevi, Ankara 2010, s. 18.

³ Korkmaz Alemdar, **Türkiye’de Çağdaş Haberleşmenin Tarihsel Kökenleri**, Ankara 1981, s. 16.

⁴ M. Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yayınevi, İstanbul 2002, s. 32.

⁵ Oya Tokgöz, **Temel Gazetecilik**, AÜ. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1981, s. 10.

⁶ Nermin Abadan, “Gazeteciliğin Gelişim Safhaları”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C. 16, S. 1, 1961, s. 119.

⁷ M. Nuri İnuğur, s. 41-44.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

ortaya çıkmıştır. Bu türün ilk örneği Hollanda'nın Anvers kentinde 1605 Mayısından itibaren düzensiz olarak basılan Nieuwe Tydinghen adlı gazete olmuştur. Bunu Londra ve Paris'te ortaya çıkan benzerleri takip etmiştir.⁸

Gazetelerin sayısı artarken, onları kontrol etmek isteyen hükümetlerin uyguladığı sansür, gelişmelerine mani oluyordu. 1695 yılında İngiltere'de sansürün kaldırılması, İngiliz basının büyük gelişme göstermesine neden oldu. Bu özgür ortam bir süre sonra günlük gazetelerin ortaya çıkmasına fırsat verdi. Nitekim 11 Mart 1702'de ilk günlük gazete olan The Daily Courant yayınlanmaya başlamış⁹ ve bunu diğer günlük gazeteler takip etmiştir. Gazeteler zamanla birbirlerinden farklı konulara yoğunlaştılar. Bir kısmı eğlence ve kültürel olaylara eğilirken, bir kısmı ise ticari, toplumsal ve siyasi yorumları öne çıkarmayı tercih etmişti.¹⁰ İngiliz basını, sansürün kaldırılması ve basına daha rahat çalışma ortamı sunulması açısından diğer Avrupa devletlerinin önünde yer almıştır. Bu durum özellikle günlük yayınlanan gazetelerin yayın tarihlerine bakıldığında net bir şekilde göze çarpmaktadır. Zira Fransa'nın ilk günlük gazetesi olan Journal de Paris, ilk İngiliz günlük gazetesinden üç çeyrek yüzyıl sonra, 1 Ocak 1777'de yayınlanmaya başlamıştır.¹¹ Avrupa'da basın yayın faaliyetleri, XVIII. yüzyılda hızla gelişme gösterirken, Osmanlı toprakları gazete ile tanışmak için uzun bir süre daha beklemek zorundaydı.

Osmanlı Topraklarında Gazetelerin Yayınlanması

İlk Osmanlı gazetesi olarak kabul edilen Takvim-i Vekayi 1831 yılında yayın hayatına başlamıştı. Fakat Osmanlı topraklarında çok daha önce bazı bülten ve gazeteler dikkat çekmektedir.

Fransızca ilk bülten ve gazeteler iki farklı dönemde yayınlanmıştır. Birinci grup, ihtilal sonrası Fransız sefaretleri tarafından İstanbul'da, ikinci grup gazeteler ise 1820'li yıllarda İzmir'de Fransız tüccarlar tarafından çıkarılmıştır.

Osmanlı sınırları içerisinde iletişim amaçlı ilk yayın organı olarak Fransızca üç bülten dikkat çeker. Bunlardan ilki Eylül 1795'ten Mart 1796'ya kadar yayınlanmış olan "Le Bulletin de Nouvelles", ikincisi Eylül 1796'dan Mayıs 1797'ye kadar çıkarılan "La Gazette Française de Constantinople", üçüncüsü de Mayıs 1797'den Temmuz 1797'ye kadar yayınlanan "Mercure Oriental"dir. Bunlar Fransız elçiliğinde kurulan özel bir matbaada basılmıştı.¹² Bu bülten ve gazeteler, Fransız devrimini ve yeni fikirlerini basın yoluyla ülke dışında yaşayan Fransızlara iletmek, bu vatandaşları da yeni cumhuriyet rejimine kazandırmak amacını taşıyordu. Dolayısıyla hedef kitleleri Fransızlar olan bu yayınları, Türk basın tarihinin bir parçası saymak mümkün değildir.¹³

Fransızca yayın yapan gazeteler için ikinci aşama, 1821 yılında İzmir'de başladı. Şehirde yerleşik olan Fransız tüccar kolonisine yönelik başlayan bu dönem gazetelerinin ilki, 24 Mart 1821'den itibaren Charles Tricon adlı Fransızın yayınladığı "Le Spectateur Oriental"dir. Gazete, esas gayesi olan şehirdeki Fransız kolonisi ve ticari faaliyetlerle ilgili yayın yapmak yerine, bu sırada başlayan Rum isyanına yoğunlaşmıştı. Gazetenin sütunlarında sık sık Batı Anadolu'daki

⁸ Jean-Noel Jeanneney, **Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi**, çev. Esra Atuk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, s. 26.

⁹ M. Nuri İnuğur, s. 66-73.

¹⁰ David Crowley, Paul Heyer, s. 177.

¹¹ M. Nuri İnuğur, s. 73-78; Jean-Noel Jeanneney, s.39.

¹² Ali Budak, "Fransız Devrimi'nin Osmanlı'ya Armağanı: Gazete, Türk Basınının Doğuşu", **Turkish Studies**, Volume: 7/3, Summer 2012, s. 664.

¹³ Gerard Groc, "Türkiye'de Fransızca Basın", **Türkiye'de Yabancı Dilde Basın**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1985, s. 57; Ali Budak, 665; Ziyad Ebüzziya, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Türkçe Dili Dışındaki Basını", **Türkiye'de Yabancı Dilde Basın**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1985, s. 38; Selim Nüzhet, **Türk Gazeteciliği 1831-1931**, Devlet Matbaası, İstanbul 1931, s. 15.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

Yunan tarihiyle ilgili makalelere yer veriliyor ve Rum asileri hararetle destekleniyordu. Spectateur Oriental'in yayınları Osmanlı hükümetini rahatsız edince, reisülküttap harekete geçmiş ve gazete 17 Mart 1824'te askıya alınmıştır. Bunun üzerine bir müddet sonra yine Charles Tricon, "Le Smyrnéen" adlı gazeteyi çıkararak Rumlar lehine yayın yapmaya devam etmiştir. Bu gazete reisülküttabın emri ile kapatılınca Le Spectateur Oriental tekrar yayınlanmaya başladı. Fakat gazete, bu kez yayın politikasını değiştirerek Rum aleyhtarı bir tavır takınmıştı. Aslında bu yeni politika Rum korsanlarının saldırılarından zarar gören tüccarların duygularına da tercüman oluyordu. Gazetenin ortağı olan Alexandre Blacque (Türklerin ifadesiyle Blak Bey), yazdığı yazılarla dikkatleri üzerine çekmeye başlamıştı. Blak Bey, Osmanlı Devleti lehine yazdığı yazılarla büyük devletlerin tepkisine neden oluyordu. Blak, tüm suçu Rum korsanlara yüklüyor ve Osmanlılara yönelik hiçbir eleştiride bulunmuyordu.¹⁴

Blak Bey, hem bu gazetede hem de daha sonra çıkardığı "Le Courier de Smyrne" adlı bir diğer gazetede yoğun bir Osmanlı Devleti yanlısı kampanya yürüttü. Avrupa basınında da yer bulan makaleleri, aynı zamanda Sultan II. Mahmut tarafından çevriltilip okunuyordu. İstanbul'daki Fransız, İngiliz, Rus, Avusturya ve Prusya elçileri hükümetlerine yönelik eleştirilere şiddetle karşı çıkıyor, gazetenin kapatılması için Bâbüâli'yi sıkıştırıyorlardı.¹⁵ Blak Bey, özellikle İstanbul üzerinde yoğunlaşan Rus baskısı karşısında eleştirilerini bu ülke üzerine yoğunlaştırmıştı. Bu sırada, Sultan II. Mahmut'un reformlarının başarıya ulaşamamasının sorumluluğunu da Rusya'ya yükleyince baskı daha da artmıştı. Blak Bey, baskılara göğüs germeye çalışırken İstanbul'dan gelen yeni bir gazete çıkarma isteğini kabul ederek İstanbul'a gitti.¹⁶ İzmir'de yayınlanan gazeteleri Türk basın tarihinin bir parçası olarak kabul etmek mümkün değilse de, bunlar Türk basınının doğuşuna yaptıkları katkı dolayısıyla önem taşırlar. Zira II. Mahmut, Blak Bey'in yazıları ve bunun Avrupa'da uyandırdığı tesiri gördükten sonra basının gücünü ve ondan nasıl yararlanabileceğini anlamıştı.¹⁷

Takvim-i Vekayi

Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa, 1828 yılında, yarısı Türkçe yarısı Arapça olan bir gazete çıkarmıştı. "Vekayi-i Mısıriyye" adlı gazete ile Paşa, Mısır'da oluşturmaya çalıştığı düzeni halka anlatmayı amaçlıyordu.¹⁸ İşte bu gazete hiç olmazsa yarısının Türkçe olması hasebiyle özel önem arz eder. Fakat Mısır, nihayetinde Osmanlı Devleti'nin eyaletlerinden birisiydi ve dolayısıyla Vekayi-i Mısıriyye bir vilayet gazetesinden başka bir şey değildi. Sultan II. Mahmut ve Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa aynı dönemde birbirine benzer yenilikler yapıyordu ve gazete de bunlardan biriydi. Osman Nuri (Ergin), Pertev Paşa ile birlikte Mısır'a giden Mustafa Reşit Bey'in (sonradan Paşa), Vekayi-i Mısıriyye'yi gördükten sonra İstanbul'da da böyle bir gazete çıkarılmasına lüzum gördüğünü ifade etmişse de,¹⁹ Takvim-i Vekayi'nin çıkarılmasını sadece buna dayandırmak mümkün değildir. Çünkü Osmanlı yönetimi, yukarıda da belirtildiği üzere bu dönemde gazetenin taşıdığı önemin farkına varmıştı. Özellikle Blak Bey'in İzmir'de Türkler lehine yaptığı yayın ve bunun Avrupa'da yarattığı tesir, II. Mahmut üzerinde Vekayi-i Mısıriyye'den çok daha büyük etki yapmıştır.²⁰

Gazete çıkarma fikri bir süredir II. Mahmut'un kafasında zaten vardı. Hatta bu durum çeşitli meclislerde görüşülmüş ve tartışılmıştı. Bu tartışmalar neticesinde şer-i şerif ve nizama

¹⁴ Orhan Koloğlu, *Osmanlı Basının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi*, çev. Erol Üyepazarıcı, Müteferrika Yayınları, İstanbul 1998, s. 10-13.

¹⁵ Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2006, s. 22.

¹⁶ Orhan Koloğlu, *Osmanlı Basının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi*, s. 32.

¹⁷ Gerard Groc, s.58.

¹⁸ Orhan Koloğlu, *İlk Gazete İlk Polemik Vekayi-i Mısıriye'nin Öyküsü ve Takvimi Vekayi ile Tartışması*, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ankara 1989, s. 37.

¹⁹ Osman Nuri (Ergin), "İlk Gazete", *İstanbul Şehremâneti Mecmûası*, Sene: 4, S. 41, Kanunisâni 1928, s. 276.

²⁰ Orhan Koloğlu, *Osmanlı Basının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi*, s. 32.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

aykırı olmadığı, aksine ülkeye pek çok faydasının olacağı anlaşıldığından gazete çıkarılmasına karar verilmişti.²¹ Gazetenin basımı için mevcut matbaanın yeterli olmayacağı anlaşıldığından, Serasker Kapısı civarında Takvim-i Vekayihâne-i Âmile adıyla yeni bir matbaa kurulmuştu. Bu iş için Vakanüvis Es'ad Efendi nazır, Sârım Efendi ve Said Bey de onun hizmetine memur olarak tayin edilmişti.²²

Gazetenin ismi üzerine yapılan incelemeler sonrası Es'ad Efendi birkaç öneride bulunmuş ve bu isimlerden biri olan “Takvim-i Vekayi”, Serasker Paşa ve Sadaret Kaymakamı'nın da görüşleri alınarak padişah tarafından kabul edilmişti. Böylece Türk basın tarihinin ilk Türkçe gazetesinin Takvim-i Vekayi adıyla çıkması kararlaştırılmıştır.²³

Takvim-i Vekayi'nin çıkış sebepleri ve amacı mukaddimesinde izah edilmiştir. Es'ad Efendi'nin yazıp²⁴ Sadaret Kaymakamının da çeşitli düzeltmeler yaptığı “mukaddime”, Takvim-i Vekayi'nin çıkış tarihinden üç hafta kadar önce 8 Ekim 1831'de yayınlanmış ve ardından gazetenin ilk sayına ilave olarak 1 Kasım 1831 günü tekrar dağıtılmıştır.²⁵

İki sayfadan oluşan mukaddimenin başında ilk olarak, tarihin önemi ve devlet için gerekliliğine değinilerek uzun uzadıya tarih ilminden bahsedilmiştir. Geçmişte yaşanan olayları kaydeden tarih ilminin, haleften selefte ibret alınacak örnekler naklettiği ve devletin kanunlarını taşıyıp koruduğu için bazı âlimlere göre bu ilmi öğrenmenin neredeyse vacip derecesinde olduğu ifade edilmiştir. Burada esas vurgulanan nokta, tarih ilmi sayesinde bir çeşit devlet hafızasının oluşması ve gerektiğinde bundan istifade edilmesidir.²⁶ Esasında tarih ilminin önemi vurgulanırken, onun yerini tutması beklenen gazetenin üstleneceği rol ortaya konulmuştur.

Takvim-i Vekayi'nin mukaddimesinde, üzerinde önemle durulan ikinci husus, toplumu doğru bilgilendirmek ve bundan kaynaklanan asayişsizliğin önüne geçmektir. Bu hususun izahı yapılırken de tarih ve tarih yazıcılığından yola çıkılmıştır. Osmanlı Devleti'nin geçmişten beri tarih kaydı tutma işine özel önem verdiği belirtilerek önceleri şehnâme-hân ardından da vakanüvis²⁷ adıyla müstakil memurlar tayin edilerek olayların kayıt altına alındığı ifade edilmiştir. Vakanüvisler göreve başladıklarında birikmiş olan 20-30 yıllık evrakı inceleyip bir kitapta topluyorlardı. Bu gecikmeden dolayı, özellikle tayin ve azillerin gerçek sebebi halka zamanında duyurulmadığı için, bilhassa kahvehanelerde, “devlet sohbeti” denilen popüler siyasi söylentilere

²¹ Ahmed Lütfi Efendi, **Tarih-i Lütfi**, C. III, Matbaa-i Âmile, Dersaadet 1292, s. 156-157.

²² **Takvim-i Vekayi**, Mukaddime, 25 Cemaziyelevvel 1247, Def'a: 1; Ahmed Lütfi Efendi, s. 157.

²³ Nesimi Yazıcı, **Takvim-i Vekayi 'Belgeler'**, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 1983, s. 42.

²⁴ Takvim-i Vekayi mukaddimesinin yazarına ilişkin farklı görüşler ortaya konulmuştur. Mukaddimenin tam metninin yer aldığı Muharrerât-ı Nâdire'de yazının Mustafa Reşit Paşa'nın kaleminden çıktığı bilgisi yer almaktadır. (**Muharrerât-ı Nâdire**, C. 8, İstanbul 1289, s. 328-333.) Dolayısıyla birçok yazar bu bilgiye dayanarak mukaddimenin yazarı olarak Mustafa Reşit Paşa'nın ismini vermiştir. Fakat Nesimi Yazıcı, arşiv belgelerine dayanarak mukaddimeyi Es'ad Efendi'nin yazdığını ortaya koymuştur. (Nesimi Yazıcı, s. 46.)

²⁵ Nesimi Yazıcı, “Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Havadis'in Mukaddimelerinin Tahlil ve Karşılaştırılması”, **Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Dergisi**, 1984, S. 6, s. 70.

²⁶ Tarih ilminin resmi uygulamalarda sağladığı yarara ilişkin mukaddime de örnek verilmiştir: “*Hicri 422 senesinde Hayber Yahudileri neslinden gelen bazı kimseler, Abbasi halifesine başvurarak atalarının Hayber'in fethi sonrası haraçtan muaf tutulduğunu belirterek bunun belgesini gösterdiler. Sa'd bin Muaz ile Muaviye'nin şahitliği ile Hz. Ali tarafından yazılan kâğıdı gören halife talebi onaylamak istedi. Fakat asrın reisülküttabi konumundaki Ebu'l Kasım bin Mesleme şüphelenerek kâğıdı tarihçi Hatîp Bağdâdî'ye götürdü. Tarihçi bu belgenin sahte olduğunu söyledi. Zira Hayber'in fethi hicretin yedinci senesinde gerçekleşmiş ve Muaviye'nin ashaptan olması dokuzuncu yılda olmuştur. Öte yandan Sa'd ise hicretin beşinci yılında ölmüştü.*” Bu örnekten yola çıkılarak tarihin resmi işlemler için taşıdığı önem vurgulanmıştır. (Takvim-i Vekayi, Mukaddime, 25 Cemaziyelevvel 1247, Def'a: 1.) Aynı örnek, Ahmed Cevdet Paşa tarafından da kullanılmıştır. Bkz. Ahmed Cevdet, **Tarih-i Cevdet, I**, Matbaa-i Osmaniyye, Dersaadet 1309, s. 17.

²⁷ Vakanüvisler, görevleri ve eserlerine dair detaylı bilgi için bkz. Bekir Kütükoğlu, “Vekayi'nüvis”, **Vekayi'nüvis**, İstanbul 1994, s. 102-138.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

dedikodu malzemesi oluyordu.²⁸ Alınan idari kararlar ve sair haberler gazete yoluyla vakit geçirilmeden halka ilan edilirse hem dedikoduların hem de bu dedikodulardan kaynaklanan huzursuzlukların önleneyeği tahmin ediliyordu.²⁹

Kamuoyuna büyük önem veren Sultan II. Mahmut, halkı daha yakından tanımanın ve yaşam şartlarını yerinde görmenin yollarını aramıştı. Bu nedenle memleket gezilerine çıkarak halkla doğrudan görüşme imkânı bulmuştu. Bu geziler aynı zamanda ona, kamuoyunu ıslahatlar için hazırlama ve ıslahatları halka bizzat anlatmak için de fırsat oluşturmuştur.³⁰ Padişah, farklı diller konuşan bir topluluğu yönetmekte olduğu için herkese kendi dilinde ulaşmak istemiştir. Mukaddimede de belirtilen bu husus bir süre sonra hayata geçirilmiş ve Türkçe Takvim-i Vekayi dışında Arapça, Farsça, Rumca, Ermenice ve Bulgarca nüshalar da yayınlanmıştır.³¹ Bu dillerde yapılan yayınlar tek bir kalıbın, Türkçe Takvim-i Vekayi'nin aynen çevirisi değildi. Hitap edilen her gruba göre içerik değiştiriliyordu. Bazı ortak ve her çevrenin bilmesi gereken bilgiler dışında hemen her birinde ayrı bir gazete çıkarılıyordu. Takvim-i Vekayi, "Moniteur Ottoman" adıyla Fransızca olarak da yayınlanmış ve sorumluluğu yukarıda belirtildiği üzere İzmir'den getirtilen Blak Bey'e verilmişti. Moniteur Ottoman, diğer nüshalardan farklı bir amaç taşıyordu. Zira Türkçe dâhil bütün dillerde yapılan yayınlar, Osmanlı tebaasına yönelikti. Buna karşılık Moniteur Ottoman, Avrupa kamuoylarına Osmanlı devlet görüşünü ve yapılan ıslahatları anlatmak amacıyla çıkarılmıştı.³² Böylece Osmanlı yönetimi Fransızca nüsha ile yurt dışını, diğer nüshalarla yurt içini hedeflemiş oluyordu.

Takvim-i Vekayi'nin halkı farklı konularda bilgilendirme ve bilinçlendirme görevi de vardı. Gazetede ülke içinden ve dışından alınan siyasi haberlerin yanı sıra bir takım faydalı ilimler, sanayideki gelişmeler, ticarete dair bilgiler, yeni öğretim usulleri, bazı mesleki bilgiler ve halkı yakından ilgilendiren yiyecek maddelerinin fiyatları gibi konulara da yer verileceği mukaddimede belirtilmişti. Böylece Takvim-i Vekayi bir anlamda klasik resmi gazete formatının da dışına çıkmış oluyordu.

Mukaddimesinde haftada bir kere yayınlanacağı söylenmesine rağmen Takvim-i Vekayi bu hedefe ulaşamamıştır. Bazı yıllar çıkan toplam sayı 8'e kadar inerken, nadiren 30'u geçmiştir.³³ Fakat ne olursa olsun Takvim-i Vekayi, 1840 yılında Ceride-i Havadis yayınlanıncaya kadar ülkedeki tek gazete olma vasfını korumuştur.

Ceride-i Havadis

Türk basın tarihinin ikinci gazetesi olan Ceride-i Havadis, tüccar ve aynı zamanda bazı İngiliz gazetelerinin İstanbul muhabirliğini yapan William Churchill tarafından çıkarılmıştır. 1836 yılında Kadıköy taraflarında avlanırken defterhâne kâtiplerinden Necati Efendi'nin oğlunu yaralayan Churchill, şikâyet üzerine hapsedilmişti. İngiliz elçiliğinin müdahalesi ile serbest bırakılan Churchill'e, özür mahiyetinde olmak üzere, on bin kantar zeytinyağı satın alma ruhsatı

²⁸ Bu hususta bkz. Ahmet Yaşar (ed.), *Osmanlı Kahvehaneleri: Mekân, Sosyalleşme, İktidar*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2010.

²⁹ Takvim-i Vekayi, Mukaddime, 25 Cemaziyevvel 1247, Def'a: 1.

³⁰ Abdülkadir Özcan, "II. Mahmut'un Memleket Gezileri", *Prof.Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 1991, s. 361-362; Cengiz Kırılı, *Sultan ve Kamuoyu Osmanlı Modernleşme Sürecinde "Havadis Journalleri" (1840-1844)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009, s. 27.

³¹ Orhan Koloğlu, *Takvimi Vekayi Türk Basımında 150 Yıl 1831-1981*, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ankara bty, s. 32 vd; Nesimi Yazıcı, *Takvim-i Vekayi 'Belgeler'*, s. 59 vd.

³² Orhan Koloğlu, *Takvimi Vekayi Türk Basımında 150 Yıl 1831-1981*, s. 34.

³³ Takvim-i Vekayi'nin 1860 yılına kadar yıllık sayı istatistiği için bkz. Orhan Koloğlu, *Takvimi Vekayi Türk Basımında 150 Yıl 1831-1981*, s. XIII.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

verilmiş ve o da bu imtiyazı yüksek bir meblağ karşılığında bir Rus tüccara satmıştı.³⁴ Bu hadise sırasında Churchill'e bir de gazete çıkarma imtiyazı verildiğine dair oldukça yaygın olarak kullanılan bir bilgi bulunmaktadır. Ancak bu hususta yapılan son araştırmalar, 1836 yılında böyle gazete çıkarma imtiyazını kanıtlayacak bir bilgiye ulaşılamadığını göstermektedir.³⁵ Muhabirlikle meşgul olduğu için kendisine ait bir gazete çıkarabileceğine kanaat getiren Churchill, bu isteğini yerine getirebilmek için Mayıs 1840'ta bir dilekçe vermişti.

Takvim-i Vekayi'nin bir türlü istenilen seviyeye getirilememesi nedeniyle Tanzimat yöneticileri, yapılan yenilikleri içeriye ve dışarıya gerektiği gibi duyuramıyordu. İşte bu sırada William Churchill'in gazete çıkarmak istediğine dair dilekçesi geldi. Churchill dilekçesinde, gazete sayesinde devlet tarafından yapılan ve yapılmak istenen hayırlı işlerin kamuoyuna daha iyi duyurulması hususuna ve haber akışının yönetime sağlayacağı faydalara değinmişti. Bu sırada Tanzimat yöneticileri, kendilerini tam olarak halka ifade edememenin sıkıntısını çektikleri için, Churchill'in talebini olumlu karşılamış ve gerekli izni vermişlerdi.³⁶

Gazetenin bütün masrafı Churchill'e ait olmakla beraber, kendisine üç yıl süreyle ayda beş bin kuruş hazine yardımı yapılmaya başlanmıştı.³⁷ Böylece Türk basın tarihinde yeni bir sayfa daha açılmış ve 31 Temmuz 1840 (1 Cemâziyelâhir 1256) günü Takvim-i Vekayi'den sonra ikinci gazete olan Ceride-i Havadis yayın hayatına başlamıştır.

Ceride-i Havadis'in mukaddimesi bizzat gazetenin sahibi olan William Churchill tarafından yazılmıştır.³⁸ Churchill, iki sütun ve tam bir sayfadan oluşan yazısında bilhassa eğitimin önemine vurgu yapmıştı. Eğitimin bütün toplumlar için gerekli olduğunu ifade eden Churchill, insanın kendisine Allah tarafından verilen kabiliyeti meydana çıkarması, iyi ve kötüyü birbirinden ayırt edebilmesi, devlet, millet ve memleket düzeninin ne demek olduğunu anlayabilmesi, her şeyden önemlisi kişinin kendisini daha iyi anlayabilmesi için eğitime muhtaç olduğunu belirtmiştir. Eğitim sayesinde kişi, bilmediklerini bilir ve öğrenmeye çalışır. Öte yandan hiçbir fen ve maarif tahsiline çalışıp çabalamayan, ömrünü cehaletle geçiren, tembellik ve uyuşukluğu huy edinenler, dünyadan habersiz olanlar, varlık âleminde lezzet alamadıkları gibi dünyaya nasıl gidip geldiklerini dahi bilemezler. Kişiye düşen vazifenin cehaleti ortadan kaldıracak olan eğitimi almak, millet ve vatan sevgisinin ne demek olduğunu bilmek, yaşananları anlayabilmek, hadiselerden haberdar olmak ve diğer memleketlere ilişkin bilgi edinmeye çalışmak olduğunu belirten Churchill, bunun bir yolu olarak gazeteyi işaret etmektedir.³⁹

Anlama ve bilgi seviyesi yeterli olmayanların işittikleri şeylerin menfaat veya zararını kendi kendilerine kavrayamadıkları için hangisinden bahsedilirse derhal tasdik ettiklerini belirten Churchill, buna karşılık bilgi sahiplerinin kendilerine söylenen şeyin iyilik ve kötülüğünü akıllarıyla ölçüp tartıklarını ve iyi olan şeyler için ne kadar kötü söylense de aldanmadıklarını ifade etmiştir. Ayrıca bir memlekette bilim ve sanat faaliyetlerinin ne kadar çoğalırsa halkın o ölçüde kendi yaşamını düzenleyebileceğini ve memleketlerinin her yönden gelişmesine çalışıp gayret edeceklerine değinmiştir. Bu hususlarda Osmanlı Devleti'nde gelişmeler yaşandığını, başta İstanbul olmak üzere, ülkenin birçok yerinde okullar açıldığını, tahsil görenlerin halkın refahı için

³⁴ Selim Nüzhet, s. 36; M. Nuri İnuğur, s. 182; Hıfzı Topuz, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003, s. 17.

³⁵ Bu hususta bkz. Nedim İpek, "Churchill Vak'ası (1836)" **Belleten**, C. LIX, S. 226, Aralık 1995, s. 661-713; Nesimi Yazıcı, "Tanzimat Dönemi Basını Konusunda Bir Değerlendirme", **Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu**, 31 Ekim-3 Kasım 1989, TTK, Ankara 1994, s. 55-84.

³⁶ Ali Budak, s. 677; Nesimi Yazıcı, "Tanzimat Dönemi Basını Konusunda Bir Değerlendirme", s. 58.

³⁷ Nesimi Yazıcı, "Tanzimat Dönemi Basını Konusunda Bir Değerlendirme", s. 59.

³⁸ Ceride-i Havadis'in mukaddimesi, Nesimi Yazıcı tarafından "Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Havadis'in Mukaddimelerinin Tahlil ve Karşılaştırılması" adlı makalede günümüz harflerine aktarılmıştır.

³⁹ **Ceride-i Havâdis**, Mukaddime, Gurre-i Cemâziyelâhir, 1256 Nr: 1.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

çalışmaya başladığını belirten Churchill, II. Mahmut devrinden itibaren yaşanan gelişmeleri övmüştür. Avrupa'daki sanayi, ticaret ve zenginliğin eğitim ve bilime verilen önemden kaynaklandığını belirten Churchill, Osmanlı halkının da sahip olduğu akıl ve meziyeti eğitimle birleştirmesi halinde diğer milletlerden daha bayındır hale geleceğine olan inancını dile getirmiştir. Eğitim ve bilimin gelişmesi ile gelişmişlik düzeyi arasında bağlantı kuran Churchill, eğitimin çoğalması ve yayılmasında gazetenin önemli bir rolü olduğuna vurgu yapmıştır.

Churchill, bir İngiliz vatandaşıydı. Doğal olarak başta İngiltere olmak üzere Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'ne olan ekonomik ve bilimsel üstünlüğünü çok daha net bir biçimde görebiliyordu. Bu nedenle yazısında Osmanlı toprakları dışında meydana gelen gelişmeleri öğrenmenin ne kadar önemli olduğunun altını çizmiştir. İşte bunları öğrenmenin yolu gazete okumaktan geçiyordu. Diğer ülkelerde meydana gelen siyasi, askeri, ticari ve sair konulardan bahseden gazeteler okundukça, hangi iş ve sınıftan olursa olsun okuyucunun mutlaka kazanç elde edeceğine olan inancını dile getirmişti.

Churchill, yazısının sonlarına doğru kendi çıkaracağı gazete ile halen yayınlanan Takvim-i Vekayi arasındaki farkı da izah etmektedir. Takvim-i Vekayi'nin resmi gazete olduğu için her çeşit bilgiyi orada bulmanın mümkün olmadığını ifade eden Churchill, kendisinin Takvim-i Vekayi'de yayınlanmayan ufak tefek haberlere de yer vereceğini belirterek iki gazete arasındaki farkı ortaya koymuştu.⁴⁰

Devletten aldığı destekle birlikte yayın hayatına başlayan ve bu nedenle “yarı resmî” bir yapısı olan Ceride-i Havadis, ikinci sayısına bir evlilik haberi ile başlamıştır. II. Mahmut'un kızı ve Padişah Abdülmecit'in kız kardeşi Atiye Sultan ile Ticaret Nazırı Ahmet Fethi Paşa'nın düğünlerine ilişkin verilen detaylar, Churchill'in belirttiği gibi Takvim-i Vekayi ile olan farkını ortaya koymaktadır.⁴¹

Ceride-i Havadis'in mukaddimesinde Churchill'in eğitime yaptığı vurgu öne çıkmıştı. Bu nedenle gazete sık sık eğitim ve okuma yazmanın önemine ilişkin yazılar yayınlamaya başladı. Gazetenin beşinci sayısında Avrupa'da okuma yazma oranı çok düşükken sonradan okullara verilen önemle bu oranın yükseldiği şu şekilde ifade edilmiştir: *Avrupa'da birkaç yüz sene evvel papazlardan başka okuyup yazma bilen kimseler pek azdı. Beyzâdeler dahi yalnız ata binme ve harp işlerine hevesli olduklarından okuma yazma bilmez, önemsemezlerdi de. Bu devirde Avrupa devletlerinin bazısının hazinelerinde bile defter ve kayıt tutma yerine bazı bakkal ve ekmekçilerin kullandığı gibi bir tahta parçasını bıçakla kertip çetele tutarlar, hesaplarını bu minval üzere görürlerdi. Fakat iki üç yüz yıldan beri Avrupa ahalisi okuyup yazmaya önem verip sayısız mektepler açmaya başladılar. Zenginler mallarını okullara bağışlayıp okulların sürekli gelir elde etmesini sağladılar. Okullara yedi yaşından on dört yaşına kadar çocuklar devam etmekte olup ana babaları tek kuruş para harcamazlar. İngiltere'de bütün fakir çocuklara eğitim verildiğinden yaşı genç olanlar arasında okuma yazması olmayan kimse çok nadirdir. Hele beyzâdeler arasında okuma yazma bilmeyen hiç yoktur. Kişizâdelerin mektepleri başka türlü fenni tahsil eylediklerinden bu okullarda başka birkaç lisan da öğrenirler. Hatta içlerinden bazıları başka ülkelere giderek birkaç yıl kalır, çok daha farklı bilgiler öğrenirler.*⁴²

Avrupa'da okuma yazmanın geçirdiği dönüşümü ortaya koyan Ceride-i Havadis, yazının devamında doğal olarak konuyu Osmanlı Devleti'ne getirerek okuma yazma oranının düşüklüğüne dair şu görüşü öne sürmüştür: *Avrupa'da okuyup yazmak pek kolaydır. Türkçe gibi yazı lisanı başka konuşma lisanı başka değildir. Kibâr ile hamalın lakırdısı birdir. Harfler birbirinden ayrı yazıldığı için kolayca okunup yazılır. Osmanlı Devleti'nde de yavaş yavaş kolaylıklar sağlanır ve*

⁴⁰ **Ceride-i Havâdis**, Mukaddime, Gurre-i Cemâziyelâhir, 1256 Nr: 1.

⁴¹ **Ceride-i Havâdis**, 11 Cemâziyelâhir 1256, Nr: 2.

⁴² **Ceride-i Havâdis**, 11 Receb 1256, Nr: 5.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

*cesaret verici şeylere teşebbüs edilirse okuma yazma bilmeyen kimsenin kalmayacağı muhakkaktır.*⁴³

Ceride-i Havâdis, ilk sayısından itibaren hemen hemen hiç ilgi görmemiş ve bu nedenle ilk üç sayısı bedava dağıtılmıştı. Daha sonra da ancak 150 adet satılabildiği. ⁴⁴ Belki de bu nedenle gazete, okuma yazma bilme oranı ile gazete satışı arasındaki ilişkiyi ortaya koyan bir yazıya sütunlarında yer vermek zorunda kalmıştır: *Frengistan'da okuyup yazma bilenler gayet çok olduğundan gazeteler bir hayli fazladır. Amerika'da bin beş yüzü aşkın gazete yayınlanmaktadır. Okuma yazma bilmeyen neredeyse yok seviyesinde olduğundan çok sayıda gazete basılıp satılabiliyor. Osmanlı Devleti'nde okuma yazma oranı arttığı takdirde gazetelerin okunma oranı da aynı ölçüde artacaktır. Eğer okuma yazma oranı yüksek olsaydı Osmanlı Devleti'nin her yerinde farklı gazeteler yayınlanır ve bu vesile insanlar hem gazete okuyarak ondan istifade eder hem de bu iş kolunda türlü hizmetlerde çalışırlardı.*⁴⁵

Ceride-i Havadis, okuma yazmanın kişiye her tür uhrevî ve dünyevî fayda sağlayacağını, buna karşılık cehaletin ise aynı ölçüde zarar getireceğini belirttiğinden sonra sütunlarında şu yoruma yer vermiştir: *Herkesin okuma yazmaya ihtiyacı vardır. "Zanaat sahiplerinin okuma yazmaya ihtiyacı yoktur" diyenler yanlış düşünüyorlar. Bir çiftçi dahi okuma yazmayı bilmelidir. Bu sayede ziraat fennine dair yazılan kitapları okuyarak bilgisini artırır. Böylece cahil çiftçiye göre daha fazla verim alır.*⁴⁶

Dış haberlere her zaman daha fazla yer veren Ceride-i Havâdis, Kırım Savaşı'na kadar pek rağbet görmemişti. Fakat bazı İngiliz gazetelerinin savaş muhabiri olarak Kırım'a giden Churchill'in gönderdiği haberler gazeteye olan ilgiyi artırmış ve Rûznâme-i Ceride-i Havâdis adıyla ilave yayınlanmaya başlanmıştır. Devletten aldığı destek ve sahibinin İngiliz olması nedeniyle Tercüman-ı Ahval tarafından eleştirilse de Ceride-i Havadis, Osmanlı Devleti'nde gazetecilik mesleğinin ortaya çıkmasını sağlayarak bir anlamda okul vazifesi görmüştür.⁴⁷

William Churchill, Tercüman-ı Ahval gazetesinin yayınlanmaya başlaması üzerine sahip olduğu üstünlüğü kaybetmemek için Ceride-i Havadis'in eki olarak dağıtılan Rûznâme-i Ceride-i Havadis'i günlük gazete olarak çıkarmaya başlamış ve oğlu Alfred'i bu gazetenin başına getirmişti. 1864'te William Churchill ölünce oğlu Alfred Churchill, Ceride-i Havâdis'in yayınına son vermiş ve Rûznâme-i Ceride-i Havâdis'i haftada beş gün olarak düzenli yayınlamaya başlamıştır.⁴⁸

Tercüman-ı Ahval

1860'lı yıllara girilirken ilk Türkçe gazetenin yayınlanmasının üzerinden yaklaşık 30 yıl geçmiş olmasına rağmen gazeteler beklentileri karşılayamamıştı. Biri resmî diğeri yarı resmî olmak üzere var olan iki Türkçe gazete de halkın ilgisini çekmiyordu. İşte bu eksikliği hisseden Agâh Efendi, yeni bir gazete çıkarmak için harekete geçti.

Agâh Efendi, Türkçe gazete çıkarmak istediğine dair bir dilekçe yazarak Meclis-i Maarif-i Umûmiye'ye başvuruda bulundu. Gazetenin mukaddimesinde de belirtildiği üzere bu dilekçe Meclis-i Maarif-i Umûmiye tarafından onaylanarak Meclis-i Hass-ı Vükela'ya iletilmişti. Burada

⁴³ Ceride-i Havâdis, 11 Receb 1256, Nr: 5.

⁴⁴ M. Nuri İnuğur, s. 182-183.

⁴⁵ Ceride-i Havâdis, 21 Receb 1256, Nr: 6.

⁴⁶ Ceride-i Havâdis, 21 Receb 1256, Nr: 6.

⁴⁷ M. Nuri İnuğur, s. 183-184.

⁴⁸ Hıfzı Topuz, s. 17-18; Fuat Süreyya Oral, *Türk Basın Tarihi 1728-1922, 1831-1922*, Birinci Kitap, Yeni Adım Matbaası, Ankara 1968, s. 78-79; Server İskit, *Hususî İlk Türkçe Gazetemiz 'Tercümani Ahval' ve Agâh Efendi*, Ulus Basımevi, Ankara 1937, s. 9.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

da gerekli onayı alan Ağâh Efendi'nin dilekçesi padişaha takdim edilmiş ve gazetenin çıkan her sayısından bir nüsha padişaha sunulmak üzere gerekli irade alınmıştır.⁴⁹

Ağâh Efendi'nin sahibi olduğu ve Şinasi'nin de yayınına katkı sağladığı Tercüman-ı Ahval, 22 Ekim 1860 (6 Rebûlâhır 1277) günü yayın hayatına başlamıştır. Tercüman-ı Ahval'in mukaddimesi Şinasi tarafından yazılmıştır. Mukaddimenin sonuna imza konulması, gazetenin getirdiği ilklerden birisi olmuştur. Zira daha önce yayınlanan gazetelerden, ne Takvim-i Vekayi'de ne de Ceride-i Havâdis'te mukaddimenin sonuna isim konulmamıştı.

Şinasi, mukaddimeye gazetenin yayınlanma amacını belirterek giriş yapmıştır. Ona göre, toplumsal bir varlık olan insan, bir takım hukukî sorumluluklar üstlenmiştir. Kişi bu sorumlulukları yerine getirirken bir takım haklara kavuşmaktadır. İşte bu haklardan birisi de kişinin kendi vatanının menfaatine olan düşüncelerini yazılı ve sözlü olarak açıklamasıdır. İşte gazete, toplum içerisinde yaşayan ve sorumluluklar yüklenmiş olan kişiye vatanın menfaatine olan düşüncelerini açıklama imkânı vermektedir. Bunun kanıtı olarak da medeni ülkeler örnek gösterilmiştir. Eğitim sayesinde zihni açılmış medeni milletler faydalı bilgileri politika gazeteleri sayesinde halka ulaştırmaktadır.⁵⁰

Şinasi, gazete gibi topluma faydalı bir hususa “millet-i hâkime”nin yani Türklerin neden teşebbüs etmediğini anlayamadığını belirterek bir anlamda girişimlerinin önemini ortaya koymaktadır. Ardından yukarıda belirtildiği üzere gazete için nasıl ruhsat alındığına dair süreç kısaca anlatılmıştır. Ayrıca tıpkı Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Havâdis'in mukaddimelerinde olduğu gibi bazı dâhili ve hârici hadiselerle maarif, bayındırlık ve fenne dair gelişmelere gazetede yer verileceği, bundan dolayı da isminin Tercüman-ı Ahval olduğu belirtilmiştir.

Şinasi'nin üzerinde durduğu önemli bir nokta da gazetenin kullanacağı dile ilişkindir. Zira kendilerinden önce çıkan gazeteler, halkın ilgisini çekmede başarılı olamamışlardı. Bu nedenle Tercüman-ı Ahval'in bütün halkın kolaylıkla anlayabileceği şekilde sade bir Türkçe kullanacağı özellikle belirtilmiştir. Şinasi, mukaddimeyi gazetenin amacını kısaca özetleyen şu şiirle bitirmiştir:

Değil mi Tanrı'nın ihsânı akl ü kalb ü lisân

Bu lutfi itmelidir fikr ü şükr ü zikr insân⁵¹

Tercümân-ı Ahval isminin altında yer alan kısımda gazetede, dâhili ve hârici bazı havadislerle maarif, sanayi, ticaret ve diğer başka faydalı hususlarda bilgiler verileceği ve şimdilik haftada bir kere Pazar günleri çıkacağı yazılıydı. Bu kısımda aboneliğe ilişkin bazı bilgiler verildikten sonra, okuyucuların maarife dair hususlarla topluma faydalı haberleri göndermesi halinde kabul edilebileceği belirtilmiştir.⁵² Bu durum Tercüman-ı Ahval yöneticilerine, okuyucuyla daha aktif bir ilişki kurmanın yanında, halkın önceliği ve gazeteden neler beklendiği gibi hususları öğrenme fırsatı vermiştir.

Tercüman-ı Ahval'in getirdiği bir yenilik de tefrika usulünü başlatmış olmasıdır.⁵³ Her sayıda birinci ve ikinci sayfaların alt tarafında karşılıklı olarak yer alan ve istenmesi halinde kesilip biriktirilebilecek olan bu kısım, gazete okur sayısını artırmış ve edebiyatseverleri gazeteye bağlamıştır.⁵⁴

⁴⁹ Tercüman-ı Ahval, Mukaddime, 6 Rebûlâhır 1277, Nr: 1.

⁵⁰ Tercüman-ı Ahval, Mukaddime, 6 Rebûlâhır 1277, Nr: 1.

⁵¹ Tercüman-ı Ahval, Mukaddime, 6 Rebûlâhır 1277, Nr: 1.

⁵² Tercüman-ı Ahval, 6 Rebûlâhır 1277, Nr: 1.

⁵³ Birinci sayıda tefrikanın ne olduğu soru cevap şeklinde okuyucuya anlatıldıktan sonra, ikinci sayıdan itibaren Şinasi'nin Şair Evlenmesi adlı piyesine yer verilmiştir. Piyes iki ve beşinci sayılarda toplam dört kısımda tamamlanmıştır.

⁵⁴ Selçuk Çıkla, “Tanzimat'tan Günümüze Gazete-Edebiyat İlişkisi”, *Türkbilgi*, 18, 2009, s. 37.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

Yirmi beşinci sayıya kadar haftada bir kere yayınlandıktan sonra Agâh Efendi, bunun yetersizliğinin farkına varmıştı. Bu husus gazetede şu şekilde izah edilmişti: *Tercüman-ı Ahval şimdiye kadar haftada bir kere çıkarılmıştır. Fakat yayın hayatına başladığımız andan beri diğer gazetelerin kat ettiği ilerleme karşısında bizim mevcut durumumuzu muhafaza etmemiz uygun düşmezdi. Önceden vaat edildiği gibi beş günde bir neşri dahi yeterli olmayacağından daha sık yayınlanması gerekmektedir. Zira zamanımızda telgraf vasıtasıyla birkaç saniye zarfında dünyanın her tarafından haber alınabiliyor. Bu nedenle önem arz eden haberleri duyurmak için hafta başına kadar bekletmek çağa ve insanlığa uygun düşmez. Bu nedenle Tercüman-ı Ahval artık haftada üç kere Pazar, Salı ve Perşembe günleri yayınlanacaktır.*⁵⁵ Böylece gazete, haberin değerinin hedefe ulaştırılacağı hızla doğru orantılı olduğunun farkına varmıştı. Bu dönemde yaygınlaşan telgraf hatları, habere tarihte hiç olmadığı kadar büyük bir hız kazandırmıştı. Diğer gazeteler haberi verdikten sonra onları arkadan takip ederek gazete çıkarmak okuyucuyu kaybetmek anlamına geleceği gibi mesleğin özüne de ters düşmektedir.

Tercüman-ı Ahval'e kadar gazetelerde başmakale usulü bulunmuyordu. İmzasız olarak her türden haber gazetelerde yer almasına rağmen başmakaleye yer verilmiyordu. Tercüman-ı Ahval gazetesi de başlangıçta aynı yolu izledi. Fakat 3 Mayıs 1861 (22 Şevval 1277) tarihli otuzuncu sayıda ilk başmakaleye yer verildi. "Politika-i Zamâneye Dair Bend-i Mahsûsdur" başlıklı imzasız makale bu sayıda başlamış ve otuz birinci sayıda tamamlanmıştır.⁵⁶ Şinasi'nin bu sırada Tercüman-ı Ahval'den ayrıldığı hesap edilirse başmakaleyi bizzat Agâh Efendi'nin yazmış olması muhtemeldir.⁵⁷

Tercüman-ı Ahval'de Agâh Efendi ile birlikte çalışan Şinasi, yaklaşık altı ay sonra ayrılarak Tasvir-i Efkâr adlı gazeteyi yayınlamaya başlamıştır.

Tasvir-i Efkâr

Türk gazeteciliğinin ikinci dönemini açan ve gerçek anlamda fikir gazeteciliğini başlatan Tercüman-ı Ahval'i, Tasvir-i Efkâr takip etmiştir. Agâh Efendi ile yollarını ayıran Şinasi, bir süredir hazırlığını yaptığı kendi gazetesini çıkarmaya başladı. 27 Haziran 1862 (30 Zilhicce 1278) günü yayın hayatına başlayan Tasvir-i Efkâr, kendisini "Havâdis ve Maârif Dair Osmanlı Gazetesi" olarak tanımlamıştır.⁵⁸

Meclis-i Maârif azası olan Şinasi, gazeteyi yeni bir tertip ve düzen ile çıkarmış ve birçok kimse gazete hakkında olumlu düşünceler ortaya koymuştur.⁵⁹

Tasvir-i Efkâr'ın kısa mukaddimesi Şinasi tarafından yazılmıştır. Burada gazetelerin önemine ve amacına vurgu yapan Şinasi, ilk olarak devletin devamlılığı için kalıcı milli mecmua heyetlerinin varlığının gerekliliğine değinmiştir. Böylece kısa süreler içerisinde kapanan gazeteler yerine, gelişmelere hâkim, ileriye gören, gerektiğinde iktidara uyarılarda bulunan, kurumsal ve örgütlü basın varlığına duyulan ihtiyaç dile getirilmiştir. Şinasi, devlet menfaatine uygun çareler aradıkları için gazetelerin gerekli olduğuna inanıyordu. Ayrıca ona göre gazeteler, iktidarı kuvvetlendiren birer araç durumundadır. Burada bilhassa Takvim-i Vekayi'nin mukaddimesinde üzerinde durulan, iktidarın kamuoyuna kendi icraatlarını anlatması, yönlendirmesi, halkın beklentilerini ve önceliklerini kavrayabilmesi hususu öne çıkarılmıştır.

Şinasi, gazete ile medenileşme arasındaki bağa da dikkat çekmiştir. Gazetenin medeni bir toplumun göstergesi olduğuna değinen yazar, gazeteler yoluyla halkın, kendi menfaatleri için ne

⁵⁵ *Tercüman-ı Ahval*, 11 Şevvâl 1277, Nr: 25.

⁵⁶ *Tercüman-ı Ahval*, 22 Şevval 1277, Nr: 30.

⁵⁷ Server İskit, s. 22.

⁵⁸ *Tasvir-i Efkâr*, Selh-i Zilhicce, 1278, Nr: 1.

⁵⁹ Münif, "Zuhûr-ı Tasvir-i Efkâr", *Mecmûa-i Fünûn*, No: 1, Birinci Sene, Mâh-ı Muharrem, İstanbul 1279, s. 46.

kadar çaba sarf ettiği, yönetenlerden neleri talep ettiğinin kolaylıkla anlaşılacağını belirtmiştir. Yani bir anlamda halk kendisiyle ilgili konularda duygu ve düşüncelerini gazete vasıtasıyla aktarma fırsatına erişmiş oluyordu. Şinasi, bu beklentilerle Tasvir-i Efkâr adını verdiği gazeteyi çıkarırken temel gayesinin devlet ve millete hizmet etmek olduğunun altını çizmiştir.⁶⁰

Batıyı ve Batı edebiyatını yakından tanıyan Şinasi, Tasvir-i Efkâr'ı bir çeşit edebiyat ve politika merkezi haline getirmişti. Özellikle edebiyatı, o zamana kadar belli bir zümrenin eğlence aracı olmaktan kurtarıp geniş halk kitlelerinin kullanımına sunmuştur.⁶¹ Bunu da büyük oranda başta Tasvir-i Efkâr olmak üzere çeşitli gazetelerde yayınladığı yazılarla başarmıştır.

Kendisinden önce yayınlanan gazeteleri nitelik olarak geride bırakan Tasvir-i Efkâr, Şinasi'nin kalemi aracılığıyla o tarihe kadar kullanılmamış çeşitli kelime ve kavramlara sütunlarında yer vermiştir. Yazılarında millet, milliyet, hürriyet, meşrutiyet gibi kelimelere yer veren Şinasi, halka kendi yararlarını düşünmeyi, kendi sorunları üzerinde durmayı öğretmek istemiştir.⁶²

Tasvir-i Efkâr ile hemen hemen aynı tarihlerde Mecmûa-i Fünûn adlı dergiyi çıkaran Münif Paşa, gazetecilikteki gelişmelerden duyduğu memnuniyeti bir yazısında dile getirmiştir. Takvim-i Vekayi'den itibaren yaşanan gelişmelere değinen Münif Paşa, yazısında gazetecilikte daha kat edilmesi gereken çok yol olduğu görüşünü de ortaya koymuştur. Paşa, haberin tazeyken makbul olduğuna dikkat çekerek, telgraf sayesinde bilginin bu kadar çabuk yayıldığı bir dönemde haftada bir veya iki defa çıkan gazeteler için haberi bekletmenin çağa uygun olmadığını ifade etmiştir. Aynı dönemde Avrupa'da yayınlanan politik gazetelerinin birçoğunun sabah ve akşam olmak üzere günde iki baskı yaptığına vurgu yaparak aradaki farkı göstermiştir.⁶³

Şinasi, 1863 yılında, hükümet aleyhine yazdığı yazılar nedeniyle Meclis-i Maârif'teki görevinden azledilmişti. Bu tarihten sonra iki yıl daha İstanbul'da kalan ve gazetesini yayınlayan Şinasi, 1865 yılında Paris'e kaçtı.⁶⁴ Bu kaçışın gerçek nedeni tam olarak bilinmemekle beraber, Şinasi'nin arkadaşı olan Said Seremedî'nin Âli Paşa'ya suikast tertip etmek suçundan tutuklanmasıyla bağlantılı olduğu tahmin edilmektedir. Şinasi'yi çekemeyenler, onun da ihtilalci olduğu iddiasını ortaya atınca, tutuklanma endişesine kapılan Şinasi, Paris'e kaçmak zorunda kalmıştır. Şinasi'nin gidişinden sonra Tasvir-i Efkâr'ın yönetimi Namık Kemal'e geçmiştir.⁶⁵

Muhbir

1860'lı yıllarda yayınlanan önemli gazetelerden birisi de Muhbir'dir. Gazetenin sahibi, gerekli sermayeyi koyan Filip Efendi olmasına rağmen, idare bütünüyle Ali Suavi'nin elindeydi. Zaten Muhbir'i önemli kılan da devrimci bir ruh ve batılı bir düşünceye sahip olan atılgan ve tartışmacı bir yazar olan Ali Suavi'nin varlığı olmuştur.⁶⁶

1 Ocak 1867 (25 Şaban 1283) günü ilk sayısı çıkan Muhbir'in imzasız mukaddimesi Ali Suavi tarafından yazılmıştır.⁶⁷ Burada gazetenin önemi ve maksadı derinlemesine bir tahlille ortaya

⁶⁰ **Tasvir-i Efkâr**, Mukaddime, Selh-i Zilhicce, 1278, Nr: 1.

⁶¹ E.J. Wilkinson Gibb, **Osmanlı Şiir Tarihi III-V**, çev. Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara 1999, s. 528; A.D. Jeltyakov, **Türkiye'nin Sosyo-Politik ve Kültürel Hayatında Basın (1729-1908 Yılları)**, çev. Orhan Koloğlu, Nauka Yayınevi, Moskova 1972, s. 54.

⁶² M. Nuri İnuğur, s. 193.

⁶³ Münif, s. 49-50.

⁶⁴ Ahmet Hamdi Tanpınar, **19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 2003, s. 186.

⁶⁵ M. Nuri İnuğur, s. 196.

⁶⁶ M. Nuri İnuğur, s. 207.

⁶⁷ Şerif Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, çev. Mümtaz'er Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, s. 401.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

konulmaya çalışılmıştır. Saadet, gayret, medeniyet ve ihtiyaç gibi kavramlar üzerinden hareket eden Ali Suavi, yazının sonunda gazetelerin çıkarılma amacına ulaşmıştır.

Ali Suavi, yazısında arzu edilen hedef olarak “saadet”i göstermiştir. Ona göre, herkesin isteği olan saadete ulaşmak, faydalı ve hayırlı işleri yapmakla, buna karşılık kötülükleri uzaklaştırmakla mümkün olur. Saadet için gerekli olan şeyleri medeniyet bildirir ve kişiyi gayret ve çalışmaya sevk eder. Gayret, ihtiyaçları karşılamaya yarar. Ali Suavi, bu durumu basit bir örnekle izah etmeye çalışmıştır: *Kaya kovuklarında yaşamaya alışmış bir vahşi adam, dört duvar ve bir kapıdan ibaret bir odaya konsa buraya kanaat eder ve daha başka nelere ihtiyacı olduğunu bilemez. Dolayısıyla ihtiyaç duymadığı şeyler için gayret ve çaba sarf etmez. Gayret olmadığı için de faydalı şeyleri bulmak zararlıları da uzaklaştırmaktan yani saadetten mahrumdur. Fakat öte yandan saadetten haberdar olan bir köylü veya bir başka kimse bahsedilen boş odaya konsa ateş, ateş için baca, kapıya kanat, pencere, oturmak için kilim ve başka lüzumlu şeyleri bilir ve tedariki için gayret eder. Bu gayretler sonrası ihtiyaçlarını karşılayınca da saadete erişir. Bütün arayışlar ve gayretler bu mesken örneği üzerinden gösterilebilir. Bu nedenle medeniyeti bir ihtiyaç olarak bilip gayret edenler daha çok çaba sarf edip yoruluyor gibi görünse de emniyet, refah ve lezzet gibi faydalı şeyleri temin edip zararlı olanları kendinden uzaklaştırdığından bunlar saadet ehli olmuştur. Bu da demek oluyor ki saadet gayret etmekle olur ve ihtiyaçlar ne kadar çoğalırsa gayret de o derece çoğalır. Yaşanılan çağda ilim ve amelde görülen artış ihtiyaçların artışıyla ilgilidir.*⁶⁸

Mukaddimedede bahsi geçen süreçten anlaşıldığı üzere saadete ulaşmanın yolu bilgiden geçiyor. Bilgiye ulaşmak için ise ondan haberdar olmak gerekiyor. Dünyanın yapılan keşiflerle, özellikle de gemi yolculukları ve telgraf sayesinde adeta bir mahalleye dönüştüğünü belirten Ali Suavi, diğer kavimlerin uzun yıllar içerisinde elde ettiği tecrübeye kısa zamanda ulaşıldığını, bu irtibat ve temasların ihtiyaçları çoğalttığını belirtmiştir. Osmanlı toplumunun içinde bulunduğu şartlar itibarıyla Avrupalılarla rekabet edemeyeceğinin farkında olan Ali Suavi, “*sahip olduğumuz değerleri kaybetmeden ve suistimallere fırsat vermeden her nerede ve her kimde görürsek marifet, hikmet ve sanatı almak lazımdır*” diyerek küçülen dünyayı yakından tanımanın önemini vurgulamıştır.

Dünyayı tanımanın en önemli ve en kolay yolu gazetedir. Gazete sayesinde insanlar dünyayı gezmiş gibi olur, asla göremeyecekleri şeyleri görür ve duyamayacakları şeyleri de duyarlar. Böylece Ali Suavi yazının başında belirttiği noktaya ulaşmış olur. Artık gazete sayesinde dünyayı yakından tanıyan, gelişmelerden ve yeniliklerden haberdar olan insan, ihtiyaçlarının farkına varmıştır. Kaya kovuğundan alınıp bir boş odaya konulan, ihtiyaçlarının neler olduğunu bilmediği için gayret etmeden bekleyen insan gibi davranamaz. İhtiyaçlarının farkına varan çağın insanı, gayret ederek ihtiyaçlarını giderecek ve böylece saadete ulaşmış olacaktır. İşte bu yolda onun rehberi gazetedir.

Tercümân-ı Ahvâl ile başlayan özel Türkçe gazeteciliğinin öneminin arttığını ve itibarının her geçen gün yükseldiğini belirten Ali Suavi, Muhbir adıyla bir gazete çıkararak faydalı hizmetler yapmayı amaçladığını ifade etmiştir.⁶⁹

Ali Suavi, yeni yayınlanmaya başlayan gazetede iki nokta üzerinde durmuştur. Bunlardan ilki gazetede kullanılacak dil meselesidir. Muhbir’i, “*söylenmesi caiz olan her şeyi söylemeye talip olan gazete*” diye tanıtan Ali Suavi, her şeyden önce anlaşılır olmanın önemine değinerek gazetede, herkesin anlayabileceği biçimde İstanbul’da kullanılan basit Türkçe’nin tercih edileceğini ifade etmiştir. Üzerinde durulan ikinci husus, gazetenin aynı zamanda bir eğitim aracı olmasıdır. Muhbir’in okullarda okunmaya elverişli bir gazete olduğunu belirten Ali Suavi, bu nedenle eğitime

⁶⁸ Muhbir, Mukaddime, 25 Şaban 1283, Nr. 1.

⁶⁹ Muhbir, Mukaddime, 25 Şaban 1283, Nr. 1.

destek vermek amacıyla İstanbul'da on beş kadar okula ücretsiz olarak gazete gönderileceğini belirtmiştir. Hatta yazısında, hayır sahiplerine seslenerek daha fazla okula gazete ulaştırılabilmesi için yardım talebinde bulunmuştur.⁷⁰

Devletin izlediği dış politikayı beğenmeyen Ali Suavi, bir yandan gazetesinde hükümete şiddeti eleştiriler yöneltirken diğer yandan Şehzadebaşı Camii kürsüsünde yenilikçi fikirler ortaya atıyordu.⁷¹ Özellikle Girit meselesi sırasında hükümetin tutumunu yetersiz bulan Ali Suavi, bir yandan Girit'te ezilen Türkler için kampanya düzenleyerek para toplarken, diğer yandan okuyucu mektuplarına yer verdiği bölümde hükümete sorular yöneltiyor ve sert eleştiriler getiriyordu. Nitekim Belgrat Kalesi'nin elden çıkışı ve Mısır Valisi İsmail Paşa ile ilgili yazdığı iki yazı nedeniyle Muhbir bir ay süreyle kapatılmış ve Ali Suavi Kastamonu'ya sürülmüştür. Gazetesini kaybeden Ali Suavi, Mustafa Fazıl Paşa'nın daveti üzerine gizlice Paris'e kaçmıştır.⁷²

Basına Yönelik Hukuki Düzenlemeler

Başta Tercüman-ı Ahval olmak üzere yayınlanan ilk Türkçe özel gazeteler, 1860'lı yıllarda Türk siyasal ve kültürel hayatına yeni bir çehre kazandırmıştır. Bilhassa liberal eğilimli fikirlerin olduğu bu dönemde, gazeteler siyasal muhalefetin merkezleri haline gelmiştir.⁷³ İşte bu muhalefete bağlı olarak yazılan yazılar hükümeti tedbir almaya sevk etmiştir.

Takvim-i Vekayi'nin çıkarılmasını takip eden dönemde, uzun yıllar gazetelere yönelik bir hukuki düzenleme yapılmamıştı. Kitap basmak amacıyla kurulan matbaalar, gittikçe artan gazete ve dergi gibi süreli yayınları da basmaya başlayınca yeni bir hukuki düzenleme yapılması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Doğrudan doğruya basımla ilgili olmamakla birlikte basını da içine alan ilk düzenleme 1857 yılında çıkarılan "Matbaalar Nizamnamesi" olmuştur.⁷⁴ Genel olarak kitap ve broşürlere, basılmadan önce sansür getiren bu nizamnameyi, 1858 yılında Ceza Kanununa eklenen üç madde izlemiştir. Buna göre herhangi bir millet aleyhine yapılan yayınlar, genel adaba aykırı yayınlar ve başkalarına yapılan asılsız isnatlar suç kapsamına alınmıştır.⁷⁵ 1864 yılında ise basına hukukî bir düzen vermek amacıyla Matbuat Nizamnamesi hazırlanmıştır. Bu nizamname ile gazetelerin geçici veya sürekli olarak kapatılması mahkeme kararı yerine idari tasarrufa bırakılınca gazeteler, idari baskı ve müdahalelere karşı güvenceden mahrum kalmıştır.⁷⁶ Nitekim Namık Kemal, Tasvir-i Efkâr'de kaleme aldığı bir yazıda İngiltere, Fransa ve Rusya'nın baskılarına maruz kalan hükümetin içine düştüğü aczi ortaya koyunca,⁷⁷ Sadrazam Âli Paşa'nın öfkelerini üzerine çekmiş ve bu nedenle gazetecilikten men edilerek Erzurum vali muavinliğine tayin edilmiştir.⁷⁸

Namık Kemal'in yazdığı yazının ardından Tasvir-i Efkâr'ın bir sonraki sayısında, yürürlükteki matbuat nizamnamesi gereği yayınlanması zorunlu olan bir ilana yer verilmiştir. Maarif-i Umumiye Nezareti tarafından gönderilen yazıda, bir süredir gazetelerin esas gayelerinden uzaklaşarak umumi menfaatlere aykırı yazılar yayımladığı, gazetelerin bu menfaatlere yapılan saldırıları def etmeleri gerekirken bunlara alet olduğu, yalan ve uydurma haberlerle kamuoyunun olumsuz etkilendiği belirtilerek hükümetin bu tür yayınlara izin vermeyeceği dile getirilmiştir. Yazının devamında, ıslahat ve yenilikler anlamında kayda değer gelişmelerin yaşandığı bir dönemde, devlete ve millete verilmesi muhtemel zararın önüne geçilmek için yürürlükte olan

⁷⁰ Muhbir, 25 Şaban 1283, Nr. 1.

⁷¹ Şerif Mardin, s. 401.

⁷² M. Nuri İnuğur, s. 208-209.

⁷³ A.D. Jeltyakov, s. 65.

⁷⁴ Hasan Refik Ertuğ, **Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi, I**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1970, s. 193.

⁷⁵ M. Nuri İnuğur, s. 201.

⁷⁶ M. Nuri İnuğur, s. 201-203.

⁷⁷ Namık Kemal, "Şark Meselesine Dair Bir Layihadır", **Tasvir-i Efkâr**, 4 Zilkade 1283, Nr. 465.

⁷⁸ Server İskit, **Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1943, s. 24.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

matbuat nizamnamesinin hükümleri dışında başka tedbirlere de başvurulacağı vurgulanarak gazete ve gazeteciler açıkça tehdit edilmiştir.⁷⁹

Namık Kemal'in yazısından sonra basının gücünden daha fazla çekinmeye başlayan Sadrazam Âli Paşa, yeni bir kararname hazırlatarak gereken tedbirleri almaya çalışmıştır. Basın özgürlüğüne ciddi bir darbe indiren 1867 tarihli bu kararname, Âli Paşa'ya izafeten "Âli Kararname" olarak anılmaktadır. Bu kararname, umumi menfaatler icap ettirdikçe, matbuat nizamnamesinin haricindeki nedenlerle hükümete gazete kapatma yetkisi vermiştir. Nitekim hükümet, çok geçmeden bu yetkisine dayanarak Muhbir, Ayine-i Vatan ve Utarit gibi gazeteleri birbiri ardına kapatmıştır.⁸⁰ Hâlbuki daha beşinci sayısında kapatılma kararı alınan Utarit gazetesinin mukaddimesinde, basına gösterilen müsaadeye vurgu yapılmış, devlete, millete ve vatana hizmet için bu işe girişildiği ifade edilmişti.⁸¹ Yine bu sırada kapatılan Ayine-i Vatan'ın mukaddimesinde de, Sultan Abdülaziz'in tahta çıkışından sonra yapılan ıslahatlar sayesinde gazetelerin sayısının arttığına vurgu yapılmış ve bu uygun ortamda vatana küçük de olsa bir hizmet edebilme amacıyla gazetenin çıkarılmaya başlandığı yazılmıştı.⁸²

Esasında Âli Kararname, 1865 yılında kurulan ve sonradan kendilerini "Yeni Osmanlılar" olarak adlandıran cemiyete karşı bir silah olarak kullanılmıştır. Esas gayeleri mutlakiyet idaresini meşruti idareye dönüştürmek olan bu cemiyet,⁸³ Namık Kemal, Ziya Bey, Ali Suavi gibi yazarlar vasıtasıyla "mümkün olduğu kadar" Âli Paşa ve hükümetine eleştiriler getiriyordu. Sadrazam da çıkarılmış olan kararname vasıtasıyla bu muhalif sesleri susturmaya çalışıyordu. Yukarıda belirtildiği üzere Girit meselesi üzerinden Tasvir-i Efkâr'da hükümeti eleştiren Namık Kemal Erzurum'a, Ziya Bey Kıbrıs'a, Muhbir'deki yazıları ve Girit mültecileri için başlattığı yardım kampanyası sonrası Ali Suavi de Kastamonu'ya sürülmüştü.⁸⁴

İstanbul'dan uzaklaştırılan Yeni Osmanlılar, bir süre sonra Mustafa Fazıl Paşa tarafından Paris'te yeniden bir araya getirildiler. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın torunu ve Hıdiv İsmail Paşa'nın kardeşi olan Mustafa Fazıl Paşa, neredeyse tüm yaşamını İstanbul'da geçirmiş ve bu esnada Maarif Nazırlığı, Maliye Nazırlığı ve Meclis-i Hazain Reisliği gibi görevlerde bulunmuştu. Mısır'da uygulanan mevcut veraset usulüne göre İsmail Paşa'nın ölümünden sonra yerine Mustafa Fazıl Paşa'nın geçmesi gerekiyordu. Mustafa Fazıl Paşa, Meclis-i Hazain reisi iken Sadrazam Fuat Paşa'nın mali politikalarını eleştiren bir rapor hazırlayınca hemen görevinden alınmış ve ardından yirmi dört saat içerisinde ülkeyi terk etmesi istenmişti. Kısa bir süre sonra da Mısır veraset sistemi değiştirilerek Mustafa Fazıl Paşa devre dışı bırakılmış ve hıdivliğe geçiş hakkı İsmail Paşa'nın çocuklarına devredilmişti. İşte bu tarihten sonra Paris'te yaşamaya başlayan Mustafa Fazıl Paşa, hesapsız serveti sayesinde anayasal bir idare arzu eden Yeni Osmanlıların koruyuculuğunu üzerine almıştı.⁸⁵

Mustafa Fazıl Paşa'nın çağrısı üzerine Namık Kemal, Ziya Bey ve Ali Suavi'nin de aralarında bulunduğu Yeni Osmanlılar, Paris'te Mustafa Fazıl Paşa'nın konağında bir toplantıda bir araya gelmişti. Toplantıda meşruti idareye geçme mücadelesine devam edilmesi kararı alınmış ve

⁷⁹ **Tasvir-i Efkâr**, 8 Zilkade 1283, Nr. 466.

⁸⁰ Server İskit, s. 24-25.

⁸¹ Utarit'in mukaddimesinde, diğer gazetelerde söz edilmeyen, "insanları küçük düşürücü tartışmalara girilmeyeceği, açık veya gizli olarak hiç kimsenin namusuna dokunur yazılara yer verilmeyeceği" gibi hususlar dikkat çekmektedir (**Utarit**, 10 Muharrem 1284, Nr. 1).

⁸² **Ayine-i Vatan**, 8 Ramazan 1283, Def'a: 1.

⁸³ Şerif Mardin, s. 21.

⁸⁴ Şerif Mardin, s. 52; Yuriy Aşatoviç Petrosyan, **Sovyet Gözüyle Jöntürkler**, çev. Mazlum Beyhan, Ayşe Hacıhasanoğlu, Bilgi Yayınevi, Ankara 1974, s. 69-70.

⁸⁵ Ebuzziya Tefvik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, yay. Şemsettin Kutlu, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1973, s. 15 vd; Şerif Mardin, s. 37 vd.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

bunun en iyi bildikleri yöntemle, gazete ile yapılması hususunda anlaşılmıştı. Yeni Osmanlılar, Muhbir'i tekrar çıkarma kararı alırken, Mustafa Fazıl Paşa da gerekli sermayeyi sağlama sözü vermişti. Nitekim çok geçmeden cemiyete masraflar için 250.000 frank tahsis edildiği gibi üyeler de maaşa bağlanmıştı.⁸⁶

Muhbir'in ilk sayısı 31 Ağustos 1867 günü Londra'da yayınlandı. Paris yerine Londra'nın tercih edilmesinin altında, III. Napolyon'un basına uyguladığı baskı ve ağır cezalara karşılık Londra'da gösterilen müsamahanın etkisi vardı.⁸⁷

Muhbir (Le Mukhbir)

Londra'da, haftada bir kere olmak üzere yayın hayatına başlayan Muhbir (Le Mukhbir)'in idaresi Ali Suavi'ye bırakılmıştı. İlk sayı ile birlikte dağıtılan "Umûm" başlıklı iltida, gazetenin yayınlanmasına ilişkin iki amaca işaret edilmiştir. Bunlardan ilki eğitim ve medeniyetin gelişmesini sağlayacak yeni fikirlerin ortaya çıkmasına cesaret vermek, ikincisi de Avrupalıların zihnindeki Osmanlı toplumuna ilişkin olumsuz fikirleri düzeltmekti.⁸⁸

Gazetelerin birinci sayfasında içeriğe ilişkin kısa bir tanıtıcı cümleye yer verilmesi adettendi. Genel olarak, "maarif, edebi veya siyasi haberlere yer verilecektir" türünde bilgi verilirdi. Muhbir'de de bu gelenek devam ettirilmişti. Fakat geleneğin aksine Ali Suavi, burada bilgi vermek yerine, "neden bahsedeceği içinden anlaşılır" demeyi tercih etmiştir. Ardından da iki sütun üzerine basılı gazetenin ilk cümlesini İstanbul'da bulunan hükümete mesaj verir nitelikte şu şekilde yazmıştır: "(Muhbir) doğru söylemek yasak olmayan bir memleket bulur yine çıkar."⁸⁹

Muhbir'in ilk sayısında, her ne kadar "mukaddime" başlığı altında ifade edilmese de, gazetenin yayın amaçlarını anlatan bir kısım yer almaktadır. Bu kısmı, gazeteyi neredeyse tek başına çıkaran Ali Suavi'nin yazdığına şüphe yoktur. Geçici olarak Avrupa'da ikamet edildiğine değinen Ali Suavi, kendilerini "Yeni Osmanlılar" olarak ifade eden ve bizzat içinde bulunduğu grubu "Cemiyet-i İslâmiye" olarak adlandırmış ve amaçlarını, Osmanlı topraklarındaki eğitimin gelişmesine çalışmak şeklinde özetlemiştir. Hedeflerinin, okullarda okutulması lazım gelen kitapları kısa ve faydalı bir şekilde yazmak olduğuna değinen Ali Suavi, medreselerin eski usul veya Hint'te uygulanan modele göre tekrar düzene sokulmasını tavsiye ederek, okullarda okutulabilecek uygun kitapları yayınlacaklarını belirtmiştir. Gayelerini millete hizmet etmek olarak ifade eden Ali Suavi, haklarında kimlerin ne diyeceğini umursamadan millete hizmet etmekten geri durmayacaklarını dile getirmiştir.⁹⁰

Muhbir'in Londra'da yeniden yayınlanmaya başlaması, Paris'te alınan ortak bir karardı. Fakat Ali Suavi, gazetenin ilk sayısında ne Yeni Osmanlılar'dan bahsetmiş ne de gazeteye buna dair bir ibare koymuştu.⁹¹ Öte yandan, esas olarak meşrutî yönetimi ülkeye getirme amacını güden ve bu uğurda yurtlarını terk eden Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin bu temel gayesine ilk sayıda değinilmemişti. Ayrıca hiç hesapta yokken, cemiyet üyelerinin Londra'da yeni ders kitabı hazırlığında olduklarını yazması da anlaşılır değildir.

⁸⁶ Ebuzziya Tevfik, s. 148.

⁸⁷ Ebuzziya Tevfik, s. 149; Cavit Orhan Tütengil, "Yeni Osmanlılar'dan Bu Yana İngiltere'de Türk Gazeteciliği (1867-1967)", Belge Yayınları, İstanbul 1985, s. 5

⁸⁸ Muhbir (Le Mukhbir), "Ulûm", 31 Ağustos 1867, Nr. 1.

⁸⁹ Muhbir (Le Mukhbir), 31 Ağustos 1867, Nr. 1.

⁹⁰ Muhbir (Le Mukhbir), 31 Ağustos 1867, Nr. 1. Ali Suavi tarafından eğitim, okul ve ders kitaplarına dair hedef ve önerilerin anlatıldığı Muhbir'in bu ilk sayısında, Yeni Osmanlıların koruyucusu ve para kasası olan Mustafa Fazıl Paşa tarafından İstanbul'da büyük ve mükemmel bir mektep yaptırılacağıın işitildiği şeklinde bir habere yer verilmiştir.

⁹¹ Yedinci sayıdan itibaren Muhbir'in sonuna Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin mührü basılmaya başlanmıştır (A. Mecit Canata, Muhbir Gazetesinin Sistemik Tahlili, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 1995, s. 4).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

Yeni Osmanlılarla Ali Suavi arasında istenen uyum bir türlü yakalanamadığı gibi Mustafa Fazıl Paşa'nın Fuat Paşa tarafından ikna edildikten sonra İstanbul'a dönmesi cemiyet üyeleri arasında belli bir hoşnutsuzluğa neden olmuştu. Muhbir'in bir türlü arzu edilen çizgiye gelememesi ve Ali Suavi'nin kendisini beğenmiş hali, işi başka bir gazete ile yola devam edilmesi noktasına getirdi. Muhbir'in yayınları Mustafa Fazıl Paşa'yı da rahatsız ediyordu. Bu nedenle Paşa, Namık Kemal'e bir mektup göndererek başka bir gazetenin çıkarılması talimatını verdi.⁹²

Hürriyet

Yeni Osmanlılar Cemiyeti, Muhbir'i kendi yayın organı olarak görmüyordu. Hatta gazetenin sonunda yer alan cemiyet mührünün kaldırılması için Ali Suavi'ye defalarca uyarıda bulunmuşlardı.⁹³ Bu nedenle Mustafa Fazıl Paşa'nın da desteği ile "Hürriyet" adıyla yeni bir gazetenin çıkarılmasına karar verilmişti. Yapılan hazırlıklar neticesinde 29 Haziran 1868 günü Hürriyet, Londra'da yayın hayatına başlamıştır. Üzerinde Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin yayın organı olduğu yazılan Hürriyet'in, millet ve devlet menfaatini gözetir nitelikte yayın yapacağı ifade edilmiştir.⁹⁴

Hürriyet'in ilk nüshasında diğer pek çok gazetedeği gibi görülen "mukaddime" başlığı yer almaz. Fakat Namık Kemal'in kaleme aldığı "Hubbül-Vatan Mine'l-İman",⁹⁵ adlı başmakalede gazetenin amaçlarına ve izleyeceği yayın politikasına dair bilgiler yer almaktadır.

Namık Kemal, yazısına vatan sevgisi ve bunun nedenleri üzerinde durarak başlamıştır. Vatanın dünyada her şeyden daha fazla sevgiye layık olduğunu belirten Namık Kemal, vatanın sunduğu nimetler karşısında kişinin onu kendi varlığından bile aziz tutması gerektiğini ifade etmiştir. Vatan sevgisi ve vatana hizmet etmeyi Osmanlıların herkesten daha fazla bilmesi gerektiğini belirten Namık Kemal: "*Allah tarafından bir nimet olarak verilen bu vatan, verilen canlar ve dökülen kanların eseridir. Bu uğurda şehit olan ecdadımızın kemikleri topraktan çıkarılsa ülkenin her tarafında nice ehramlar, belki de hürriyetimizi düşman taarruzundan koruyacak istihkâmlar yapılabilir*" diyerek vatanın niçin değerli olduğunu izah etmiştir.

Hürriyet gazetesinin yayına başladığı dönemde, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zaafiyet, Avrupa devletlerinin müdahaleleri ve her geçen gün artan ekonomik bunalım moralleri bozmakta, insanların kendilerine ve devlete olan güvenini zedelemekteydi. İşte bu nedenle Namık Kemal, çareyi geriye dönüp tarihe bakmakta bulmuştur. Topluma, vaktiyle ne kadar büyük bir devlet ve millet olduklarını hatırlatarak, geçmişte vatan için canını hiçe sayan padişahlardan, devlet adamlarından ve en sonunda da ahaliden örnekler vermiştir. Böylece bir taraftan geçmişte yapılanların tekrar yapılabileceğini ifade ederek geleceğe yönelik umut mesajı verirken, bir taraftan da bu başarıları yakalayan padişah, devlet adamı ve teker teker bireylere karşılık, kendi döneminde kimsenin üzerine düşen vazifeyi tam olarak yerine getirmediğini belirterek genel bir eleştiri yapmıştır.

Geçmiş şan ve şerefle dolu olan devletin, içinde bulunduğu acze değinen Namık Kemal, aynı zamanda toplumun eğitim ve kültür olarak gelişmiş diğer topluluklar karşısında ne denli geri kaldığına vurgu yaparak bundan görevlerini layıkıyla yerine getirmeyen gayretsiz yöneticileri sorumlu tutmuştur. Milletin ve devletin haklarını ayaklar altına alıran, malını mülkünü

⁹² Şerif Mardin, s. 58. Türk halkının gazeteye bakışı, Ceride-i Havadis'in çıkmaya başladığı dönemle mukayese edildiğinde bir hayli değişikliğe uğramıştı. Muhbir'in Londra'da basıldığı dönemde halk gazetesinin önemini kavramıştı. Nitekim Muhbir'in ülkeye girişini engellemeye yönelik yapılan tüm çabalara rağmen halk, esasında satış fiyatı bir buçuk kuruş olan gazeteyi alabilmek için yeri geldiğinde yüz kuruş verip okuyordu. (Cavit Orhan Tütengil, s. 50).

⁹³ Ali Suavi, son sayısına kadar Muhbir'den cemiyet mührünü kaldırmamıştır (Cavit Orhan Tütengil, s. 53).

⁹⁴ **Hürriyet**, 29 Haziran 1868, Nr. 1.

⁹⁵ Vatan sevgisi imandandır.

yağmalatan, şehit kanyla sulanan toprakları sırf makamlarını korumak için bağışlayan bu kimselere karşı bir kenara çekilip kalmayacaklarını da ifade etmiştir.

Yöneticilerin artık gerçeği saklayamayacakları bir çağda yaşandığını söyleyen Namık Kemal; halkın bilinçlendiğini, Yeni Osmanlılar sayesinde hürriyet havasının ülkenin her tarafına yayıldığını belirtmiş ve Osmanlı şan ve şerefının yenileneceğine dair umudunu ortaya koymuştur. Adalet, eşitlik, hak gibi kavramlara değinen Namık Kemal, kabul ettirilmesi amaçlanan meşrutiyet sayesinde gerçek anlamda adaletin sağlanacağını ifade etmiştir. Adalet gibi mukaddes bir amaca ulaşmanın en makul yolunun kamuoyu oluşturmaktan geçtiğini belirten Namık Kemal, bunun da ancak gazeteler yoluyla başarılacağını ifade ederek, Hürriyet'i yayınlamadaki gayelerine açıklık getirmiştir. Bu durumda Yeni Osmanlılar, gazete sayesinde fikirlerini kamuoyuna ulaştırarak, oluşacak ortak akıl da gelecekte meşrutiyeti sağlayacak zemini hazırlayacaktır.

Bu sırada Ali Suavi'nin çıkardığı Muhbir'e de değinen Namık Kemal, bu gazetenin halk nezdinde yarattığı olumlu tesire dikkat çekmiştir. Hükümetin, halkın artan galeyanını teskin için bazı adımlar attığını ifade eden Namık Kemal, elde edilen başarılı sonuçlardan sonra Yeni Osmanlılar cemiyetinin farklı araçlarla mücadelesini sürdürdüğü, bu nedenle de yeni bir gazete çıkarma ihtiyacı hissedildiğini yazmıştır. Böylece Namık Kemal, Ali Suavi ve Yeni Osmanlılar arasında yaşanan tatsızlıkları kamuoyuna yansıtmadan, ikinci bir gazete çıkarılmasının nedenini izah etmiş oluyordu.

Namık Kemal, Hürriyet'in Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin fikir ve görüşlerini açıklayacağını belirttiikten sonra ağırlıklı olarak üzerinde duracakları hususun "meşrutiyet" olacağını altını çizmiştir.⁹⁶ Böylece Namık Kemal, gazetenin ilk sayısında, Yeni Osmanlıların amaçlarını kısaca okuyucusuna anlatırken, Ali Suavi'den de övgüyle bahsetmiş ve böylece cemiyet üyeleri arasında birlik ve beraberliğin devam ettiği mesajını da vermiştir.⁹⁷

Mustafa Fazıl Paşa'nın İstanbul'da hükümetle gittikçe artan samimiyeti, Hürriyet'in yayın politikasını etkilemiştir. Nitekim daha birinci sayıda Ziya Bey'in kaleme aldığı ve hükümeti sert bir şekilde eleştirdiği yazısı Mustafa Fazıl Paşa'yı kızdırmıştı.⁹⁸ Bir süre sonra artan gerginlik nedeniyle Mustafa Fazıl Paşa'nın ödeneği kesmesi ilişkileri kopma noktasına getirdi. Bu sırada Sadrazam Âli Paşa ve Hıdiv İsmail Paşa arasında yaşanan çekişme ile Mustafa Fazıl Paşa için yeniden Mısır valiliği umudunun yeşermesi Hürriyet'in kaderine de tesir etti. Hürriyet'in Hıdiv İsmail Paşa'dan maddi destek aldığı dedikodularının yayıldığı sırada Ziya Bey, İsmail Paşa'yı destekler yazılar yazmış, Namık Kemal ise tam aksine sert eleştiriler getirmiştir. Artan gerginlik ve uyumsuzluk bir süre sonra Ziya Bey ve Namık Kemal'in yollarının ayrılmasına neden olmuştur.⁹⁹

Namık Kemal, 64. sayıya kadar Hürriyet'in başında kaldıktan sonra kendisine verilen taahhüt üzerine 1870 yılının sonlarına doğru İstanbul'a gelmiştir.¹⁰⁰ Ziya Bey ise gazetenin merkezini Londra'dan Cenevre'ye taşımış ve 100. sayıya kadar çıkarmıştır.¹⁰¹

Basiret

Türk basın tarihinin önemli gazetelerinden olan Basiret, 22 Ocak 1869 tarihinde İstanbul'da yayın hayatına başlamıştır. Sahibi Ali Efendi olup, basın dünyasında "Basiretçi Ali" olarak tanınmıştır. Esasında Ali Efendi, iki yıl önce gazete imtiyazı için Hariciye Nezareti'ne

⁹⁶ Namık Kemal, "Hubbül-Vatan Mine'l-İman", **Hürriyet**, 29 Haziran 1868, Nr. 1.

⁹⁷ ... bu hakikati tamamıyla idrak etmiş olan Ali Suavi Efendi ki fazail-i marufesi cihetiyle vatana bâis-i iftihâr olan erbâb-ı hamiyet ve marifetin güzidelerindedir. İstanbul'da doğruları söylediği için zulmen kapatılmış olan Muhbir'i Londra'da çıkarmıştır (Namık Kemal, "Hubbül-Vatan Mine'l-İman", **Hürriyet**, 29 Haziran 1868, Nr. 1).

⁹⁸ Şerif Mardin, s. 58; Cavit Orhan Tütengil, s. 57.

⁹⁹ Şerif Mardin, s. 64-65.

¹⁰⁰ Şerif Mardin, s. 67.

¹⁰¹ Cavit Orhan Tütengil, s. 55.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

başvurmuştu. Fakat Fuat Paşa, o sıralar Girit meselesi dolayısıyla gergin olan ortamda gazete çıkarmak için talepte bulunan Rumların isteklerinin reddedildiğini, şayet Ali Efendi'ye ruhsat verilirse bunun dedikodulara neden olacağını belirterek beklemesini istemişti. Bu nedenle iki yıl sonra Ali Efendi, ortam yumuşayınca talebini yenilemiş ve bu kez hem izin hem de 300 altın hibe almıştır.¹⁰² Vezir Hanında Tatyos'un matbaasında basılan Basiret gazetesi kendisini, vatanın menfaatine genel haberler veren millet gazetesi olarak tanımlamıştır.¹⁰³

Basiret'in mukaddimesi, Yeni Osmanlıların düşünceleriyle pek de örtüşmeyen biçimde başlamaktadır. Geçici veya daimi olarak kapatılan gazetelerden dolayı hükümete yönelik sert eleştirilerin yapıldığı bir dönemde Ali Efendi, gazetesinin yayına başlamasını matbuatın özgürlüğüne bir delil olarak okuyucusuna sunmuştur. Öte yandan gazetenin yayın istikameti izah edilirken de bir orta yol tutulacağı görüntüsü verilmiş ve bu nedenle de yayın politikası; “*ne azgınlık derecesinde hürriyet ve ne meskenet mertebesinde esaret mürevviciyiz*” şeklinde ifade edilerek, kurtuluş ve selamete ancak bu şekilde ulaşılabileceği belirtilmiştir.¹⁰⁴ Gazetenin, imkânlar ölçüsünde ilim ve fenne dair faydalı konulara yer vereceği belirtildikten sonra, komşu devletler ve gelişmiş ülkelerdeki yeniliklerin, topluma örnek olması için nakledeceği ifade edilmiştir. Bu noktada medeniyet kavramına vurgu yapan Ali Efendi, Osmanlı toplumunun medeni toplumlar karşısındaki eksikliklerine işaret ederek, gazetesinin bu eksikliklerin giderilebilmesi için gösterilmesi gereken gayrete dikkat çekeceğini ifade etmiştir.

Gazetelerin medeni toplum olmanın bir göstergesi olduğunu belirten Ali Efendi, medenileşme noktasında yaşanacak gelişmelerin karşılıklı fikir alışverişi ile mümkün olabileceği kanaatindeydi. İşte bu alışverişin ancak gazeteler yoluyla gerçekleşebileceğini dile getiren Ali Efendi, medeniyeti arzu eden milletlerin gazetelerin sayıca çoğalması için çaba sarf etmesi gerektiğini belirtmiştir. Avrupa'nın esaretten kurtulup hürriyete ve medeniyete ulaşmasını matbuattaki gelişmelere bağlayan Ali Efendi, serbest matbuat olmayınca medeniyete ulaşamayacağını ifade etmiştir. Bu nedenle matbuat hususunda hizmet ve gayret etmenin herkesin birinci vazifesi olduğu uyarısında bulunmuştur.¹⁰⁵

Mukaddimede ilim ve fende ileri olan ülkelerden verilecek haberlerle topluma örnek olma gayreti güdüleceği ifade edildikten sonra, “Malumat-ı Muhtasara” başlığı altında “*medeniyet*” ve “*bedeviyet*” kavramları açıklanmıştır. Medeni ve bedevi toplumların mukayesesinin yapıldığı bu yazıda medeniler, şehir ve kasabalarda huzur içerisinde yaşayan insanlar olarak tasvir edilirken; bedeviler, yazı, sanat ve eğitimden nasibini almayan serseriler olarak gösterilmiştir. Medeniyet, insanlık için büyük bir nimet, refah ve mutluluk kaynağı olarak tarif edilirken, bedevilik, sefalet ve cehalet sebebi olarak anlatılmıştır.¹⁰⁶ Bu arada “*servet*” başlığı altında yazılan yazıda da zenginliğin yolu olarak hüner ve marifet gösterilmiş, bunun da ilim ve fen tahsili ile mümkün olduğuna işaret edilerek, ilim olmadan hiçbir alanda ilerlemenin mümkün olmayacağı belirtilmiştir.

Daha önce birçok gazetede vurgulanan okuma yazma oranının düşüklüğü noktasına Basiret gazetesi de işaret etmiştir. Avrupa'da okuma yazma bilmeyenlerin oranının % 10'u dahi bulmadığı, bunun da servet, refah ve medeniyeti beraberinde getirdiği ifade edilerek ilim tahsili için geceyi gündüze katıp çalışılması gerektiği uyarısında bulunmuştur. Bunun için zaten çok geç kalındığı ifade edildikten sonra, “*Avrupalıları kendimize güldürmeyelim*” denilerek yazı bitirilmiştir.¹⁰⁷

¹⁰² Ali (Basiretçi), *Yarım Asırlık Vakayı-i Mühimme*, Matbaa-i Hüseyin Enver, Dersaadet 1325, s. 4-5.

¹⁰³ *Basiret*, 20 Şevval 1286, Nr. 1.

¹⁰⁴ *Basiret*, “Mukaddime”, 20 Şevval 1286, Nr. 1.

¹⁰⁵ *Basiret*, “Mukaddime”, 20 Şevval 1286, Nr. 1.

¹⁰⁶ *Basiret*, “Malûmat-ı Muhtasara”, 20 Şevval 1286, Nr. 1.

¹⁰⁷ *Basiret*, “Servet”, 20 Şevval 1286, Nr. 1.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

Basiretçi Ali Efendi, 1870 yılında başlayan Fransa-Prusya savaşı sırasında Prusya yanlısı bir yayın takip etmiştir. Savaş sonrası Bismark tarafından Berlin'e davet edilen Ali Efendi, burada yaklaşık bir ay misafir edilmiş ve dönüşte kendisine son model bir baskı makinesi hediye edilmiştir.¹⁰⁸

Ali Efendi, Almanya dönüşü yeni bir basımevi kurarak Basiret'i daha büyük boy çıkarmaya başlamıştı. Haberleri ve yazıları ile halk tarafından rağbet gören bir gazete olan Basiret'te Ali Suavi de yazılar yazmıştır. 1869-1878 yılları arasında toplam 2.376 sayı yayınlanan Basiret, Çırağan Baskını sonrası hükümet tarafından kapatılmış ve sahibi Ali Efendi de Kudüs'e sürgün edilmiştir. Türk basını içerisinde önemli bir yeri olan Basiret, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a dönebilen Ali Efendi tarafından tekrar çıkarılmaya başlanmışsa da, ömrü pek uzun olmamış ve birkaç ay sonra kapanmıştır.¹⁰⁹

İbret

Fransa ve Prusya arasında 1870 yılında başlayan savaş Paris'i yangın yerine çevirince, şehirde bulunan Türkler yer değiştirmek zorunda kalmıştı. Bu nedenle Paris'te bulunan Namık Kemal de arkadaşı Nuri Bey'le birlikte Brüksel'e gitmişti. Yazı hayatından bir süre uzak kalan Namık Kemal, "İstikbâl-i Ümmet" adıyla yeni bir gazete çıkarmak için hazırlık yaparken, Sadrazam Âli Paşa'nın mühürdarı Mustafa Bey'den kendisini İstanbul'a davet eden bir mektup almıştı. Bu mektupla Namık Kemal, İstanbul'a davet ediliyor ve önceki yazılarından dolayı sorumlu tutulmayacağı garantisini veriliyordu. Bu davetten oldukça memnun kalan Namık Kemal, 1870 yılının sonlarına doğru İstanbul'a gelmiştir.¹¹⁰

Sadrazam Âli Paşa'nın Eylül 1871'de ölümünden sonra Yeni Osmanlılar'dan Mehmet Bey'in amcası Mahmut Nedim Paşa sadrazam tayin edilmişti. İşte bu sırada ilan edilen umumi af sonrası yurt dışında bulunan Yeni Osmanlılar'dan geride kalanlar da İstanbul'a gelmişti. Mehmet, Nuri ve Reşat Beylerin İstanbul'a gelmesi üzerine Namık Kemal, yeni bir gazete çıkarmanın planlarını yapmaya başladı. Önce İstiklâl adıyla bir gazete çıkarmaya giriştiyse de, kapatılmış bir gazetenin sahibi olduğu için, mevcut basın kanunu gereği yeni bir gazete çıkarması mümkün değildi. Bu nedenle İbret adıyla çıkmakta olan bir gazeteyi kiralamak zorunda kaldı.¹¹¹

İbret gazetesinin ilk sayısı, 13 Haziran 1872 (1 Haziran 1288) günü okuyucuyla buluştu. Altında toplam beş imza bulunan başlıksız kısa bir ilanla gazetenin yayın amaçları okuyucuya açıklanmıştı.¹¹² Bu yazıda ilk olarak her birinin kitabet mesleğinden, yani kâtiplik ve yazıcılıktan yetiştikleri hatırlatılarak, gazeteyi hem vatana hizmet etmek hem de geçimlerini bu yolla sağlamak için çıkarmaya başladıkları ifade edilmiştir. Vatana hizmet etme gayesi diğer bazı gazetelerde de ifade edilmişti. Şimdi Namık Kemal ve arkadaşları, vatana hizmet etmenin bir yolu olarak yeniden gazete çıkarma işine girişmişlerdi.¹¹³

Yukarıda da belirtildiği üzere aslında Namık Kemal, yeni bir gazete çıkarmak niyetindeydi. Bu hususa ilanda da yer verilmiştir. Esasında basının gelişmesine hizmet etmek amacıyla yeni bir gazete çıkarma niyetinde olduklarını, bu mümkün olmayınca da hiç olmazsa belirli bir süreliğine İbret'in idaresini aldıklarını ifade etmişlerdi.¹¹⁴

¹⁰⁸ Ali (Basiretçi), s. 16 vd.

¹⁰⁹ M. Nuri İnüç, s. 213.

¹¹⁰ Ebuzziya Tevfik, s. 384.

¹¹¹ Şerif Mardin, s. 68.

¹¹² İmza sahipleri şu şekildedir: Müdür Mahir, Muharrir-i Evvel Kemal, Muharrirler Tevfik, Nuri ve Reşat. İlk sayıda bulunan bu yazı, aynen ikinci ve üçüncü sayılarda da tekrarlanmıştır.

¹¹³ İbret, 1 Haziran 1288, Nr. 1.

¹¹⁴ İbret, 1 Haziran 1288, Nr. 1.

İbret yazarları, yıllardan beri gerek yurt içinde ve gerekse yurt dışında çıkardıkları gazetelerle, mevcut düzeni değiştirip yerine meşrutiyet, yani anayasa ve halkın seçtiği kişilerden oluşan bir meclisin hâkim olduğu düzeni getirmenin çabası içerisindeydiler. Dolayısıyla esasında İbret de bu çabanın bir parçası olmaktan öte bir şey değildir. Bu nedenle Namık Kemal ve diğer imza sahipleri, İbret'e, maksatlarına ulaşmak için bir araç gözüyle bakıyorlardı.

Osmanlı basın tarihine bakıldığı zaman, gazetelerin birer medenileşme aracı veya göstergesi olduğuna dair yaygın bir görüş öne çıkmaktadır. Gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan yeniliklere dair verilen haberlerin, toplumsal dönüşüme katkı düşüncesi Namık Kemal ve arkadaşlarında da mevcuttu. Bu nedenle gazetelerin en büyük görevinin, medeniyete ilişkin gelişmelerden ve siyasal kurallardan halkı haberdar etmek olduğuna inanıyorlardı.¹¹⁵ Bu kutsal görevi yerine getirirken mevcut Matbuat Nizamnamesi'nin kendilerine tanıdığı imkânlar ölçüsünde de doğruları yazacaklarını ifade etmişlerdi.¹¹⁶

İbret gazetesi halkın büyük ilgisini çekmiştir. İlk sayısı gün içerisinde iki baskı yapmış ve bir günde 25.000 tiraja ulaşmıştı. Başta Namık Kemal olmak üzere İbret gazetesi yazarları her sayıda önemli bir soruna değiniyor ve sert eleştiriler kaleme alıyorlardı.¹¹⁷ Nitekim Namık Kemal'in 9 Temmuz 1872 (27 Haziran 1288) tarih ve on dokuz numaralı sayıda kaleme aldığı "Garaz Marazdır" ve yine aynı sayıda Reşat Bey'in "İstikraz" başlıklı yazıları sonrası gazete geçici olarak dört ay süreyle tatil edilmiştir.¹¹⁸ Fakat bu süre dolmadan padişahın affına mazhar olunmuş ve 30 Eylül 1872 günü yayınlanan yirminci sayıyla İbret yeniden yayınlanmaya başlamıştır. Bu kapatma cezası İbret'i sindirememiş, aksine gayesi uğruna mücadelesine daha kararlı bir şekilde devam ettirmiştir. Nitekim kapatma cezası sonrası yayınlanan ilk sayıda, "İfade-i Meram" başlıklı yazıda kapatılma cezası zalimlik olarak değerlendirilmiş ve uğranılan haksızlık uzun uzadıya anlatılmıştır. Padişahın emri ile verilen cezanın süresi dolmadan zulmün durdurulduğunun ifade edildiği yazıda, mevcut matbuat nizamnamesine göre mahkeme edilerek verilmesi gereken cezanın keyfi olduğunun altı çizilmişti.¹¹⁹

İbret'in geçici kapatma cezası almasından sonra Gelibolu mutasarrıflığına tayin edilen Namık Kemal, başmuharrir kelimelerinin ilk harfleri olan "B M" rumuzuyla yazı yazmaya devam etmiştir. Bir süre sonra görevinden azledilen Namık Kemal, İstanbul'a dönmüş ve yeniden kendi adıyla yazılarına başlamıştır.

Namık Kemal, kendi imzasıyla çıkan ilk yazısında gazete ve gazetecilik üzerinde durmuştur. Gazetenin halk nazarında gittikçe artan bir itibarı olduğuna dikkat çeken Namık Kemal, buna rağmen kalbinden geçenleri açıkça yazıya dökmemekten şikâyetçi olmuştur. Gerek mevcut nizamnameler gerekse yöneticilerden kaynaklı zorlamalar nedeniyle karşılaşılan zorluklara değinen Namık Kemal, ne gazetelerin ne de gazetecilerin gelecek garantisi olmadığına vurgu yapmıştır.¹²⁰

Namık Kemal'in yeniden kendi imzasıyla yazılar yazmaya başladığı bu dönemde Güllü Agop Tiyatrosu, "Vatan Yahut Silistre" oyununu sahneye koydu. Türk seyircisini çok etkileyen bu oyun sonrası birçok kimse sokaklara dökülmüştü. Hem bu gösteriler hem de Namık Kemal'in

¹¹⁵ İbret gazetesinin yazarlarından olan Ebuzziya Tevfik de gazetenin amacını şu şekilde açıklamıştır: "İbret, belirli bir fikir gazetesiydi. Genel amacı, Osmanlı kamuoyunu siyasi ve sosyal konularda aydınlatmak, toplumu bu meselelere alıştırmaktır" (Ebuzziya Tevfik, s. 417).

¹¹⁶ **İbret**, 1 Haziran 1288, Nr. 1.

¹¹⁷ Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, s. 54.

¹¹⁸ **İbret**, 27 Haziran 1288, Nr. 19. İbret'in aldığı geçici kapatma cezasına ek olarak dört yazarı da İstanbul dışında çeşitli görevlere tayin olunmuşlardı. Buna göre Namık Kemal, Gelibolu mutasarrıflığına; Nuri Bey, Ankara mektupçuluğuna; Tevfik Bey, İzmir'de mahkeme başkâtipliğine; Reşat Bey de Bilecik kaymakamlığı tayin edilmişti (Ebuzziya Tevfik, s. 426).

¹¹⁹ **İbret**, "İfade-i Meram", 18 Eylül 1288, Nr. 20.

¹²⁰ **İbret**, 8 Kanunîsâni 1288, Nr. 97.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

Şehzade Murat'ı tahta çıkarmak isteyenlerle olan irtibatı hükümeti kızdırdığı için 5 Nisan 1873 günü İbret kapatılmış ve yazarları sürgüne gönderilmişti. Bu çerçevede Namık Kemal de Kıbrıs'a sürülmüş, yaklaşık iki buçuk yıl sürgün hayatı yaşadıkdan sonra Sultan Abdülaziz'in tahttan indirilmesiyle İstanbul'a dönebilmiştir.¹²¹

Sabah

Türk basın tarihinin uzun soluklu gazetelerden biri olan Sabah, Şemseddin Sami'nin idaresinde yayın hayatına başlamıştır. Gazetenin imtiyaz sahibi E. Papadapulos, müdürü ise Mihran Efendi idi. Şemseddin Sami, hem gazetenin idarecisi hem de başyazarı idi. Bazı isim değişiklikleri ve kesintilere rağmen gazete, 1922 yılına kadar yayın hayatına devam etmiştir.¹²²

9 Mart 1876 (13 Safer 1293) günü ilk sayısı yayınlanan Sabah'ın yayın politikası Şemseddin Sami tarafından yazılan mukaddimede ortaya konulmuştur. Gazetelerin ülkelerin gelişmesinde önemli hizmetleri olduğuna vurgu yapan Şemseddin Sami, ilk çıkışından itibaren gazetelerin pek çok faydası olduğuna dikkat çekmiştir.

Şemseddin Sami, toplumun gazeteden yeteri kadar istifade edebilmesi için iki hususa özellikle dikkat edilmesi gerektiği kanaatindeydi. Bunlardan ilki, herkesin anlayabileceği bir lisanla ve okuyucuyu sıkmadan mümkün olduğu kadar kısa yazmak; ikincisi de, herkes tarafından kolaylıkla satın alınabilecek kadar ucuz olmak. Böylece gazete, daha geniş kitlelere ulaşma ve etkileme imkânına kavuşmuş olacaktı.¹²³

Gazetelerin mukaddimelerinde sıklıkla karşılaşılan vatana hizmet etme gayesi Şemseddin Sami tarafından da dile getirilmiştir. Şahsi gayelerini öne çıkarmadan, esas gaye olan toplum yararını gözetme çabası, belirledikleri gazete fiyatı ile de kendisini göstermekteydi. Diğer gazetelerle mukayese edildiğinde oldukça düşük görünen fiyat, gazete idarecilerinin esas maksadının şahsi değil, toplum yararı olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim altıncı sayıda yer verilen bir okuyucu mektubunda, gazetenin fiyatının düşük olması, haberler arasında boşluk bırakılmaması ve ebadının küçük olması gibi eleştiriler üzerine şöyle bir cevap verilmiştir: “*Bizim maksadımız herkesin kolaylıkla alıp okuyacağı surette bir gazete çıkarmaktır. Gayemiz topluma hizmet olduğundan mümkün merteye çok havadisle faydalı bilgiler yayınlamaktır. Bunun için gazete kâğıdını fazla büyütmeden fiyatını da düşük tutmayı amaçladık. Gazetenin kenarlarının çok ve haberlerin arasının açık olmasında nasıl bir güzellik vardır? Kâğıdın fazla olması halka nasıl bir yarar sağlar, bunun için niye daha fazla para versin? Biz kâğıtçı değiliz ki, beyaz kâğıt satalım. İleride haber çoğalır da bizim kullandığımız alana sığmazsa daha küçük harflerle dizer, lakin gazetenin ebadını ve fiyatını asla değiştirmeyiz. Biz vatana ve millete hizmet etme gayesindeyiz. Hiçbir akliselim sahibi fiyatının azlığından dolayı gazeteye hakaret nazarıyla bakamaz. Gazetemizin fiyatı on para ise de kıymeti ondan fazladır. Bununla iftihar ediyoruz. Üstelik medeni memleketlerde halkın en çok rağbet ettiği gazeteler ucuz gazetelerdir.*”¹²⁴

Sabah gazetesinin yayınlanmaya başladığı sırada yaşanan Hersek isyanı bütün gazetelerin en önemli gündemini oluşturuyordu. Nitekim hemen her sayıda bu konuya uzun uzadıya yer veriliyor, mesele enine boyuna tartışılıyordu. Sabah'ın üçüncü sayısında Hersek isyanı uzun bir başyazı ile okuyucuya aktarılırken, basının isyanın seyri üzerindeki rolüne de değinilmiştir. İsyanın başlangıçta pek ehemmiyeti yokken gazeteler sayesinde büyüdüğü ve bunun da halkın korkunç rüyalar görmesine neden olduğu ifade edilmişti. Yazıda “*artık sabah oldu, efkâr-ı umumiye*

¹²¹ Şerif Mardin, s. 80.

¹²² Filiz Ferhatoğlu, **Sabah Gazetesinin (1876-1877) İnceleme Açıklamalı İndeks ve Seçilen Metinlerin Latin Harflerine Aktarımı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012, s. 9-10.

¹²³ **Sabah**, 12 Safer 1293, Aded: 1.

¹²⁴ **Sabah**, 17 Safer 1293, Aded: 6

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

karanlıktan kurtuldu” denilerek bir taraftan Sabah gazetesine ismen gönderme yapılmış, bir taraftan da bundan sonra işin aslının halka izah edileceği anlatılmak istenmiştir.¹²⁵

Sabah gazetesinin yayınlanmaya başlamasından kısa bir süre sonra Sultan Abdülaziz tahttan indirilmiş ve yerine 30 Mayıs 1876 günü Sultan V. Murat tahta çıkmıştı. Bu taht değişikliği basın üzerinde büyük bir rahatlamaya yol açmış, bu arada sürgündeki gazeteciler İstanbul’a geri dönmüşlerdi. V. Murat’ın kısa saltanatı sonrası tahta çıkan Sultan II. Abdülhamit, Kanun-i Esasi’yi ilan etmiş ve böylece hem Osmanlı Devleti için hem de Türk basını için yeni bir devir başlamıştı.

Sonuç

Bilindiği üzere Osmanlı Devleti’nde ilk matbaanın kurulması ve ilk Türkçe kitapların basılması, Avrupa’dan en az iki buçuk asır sonra olmuştur. Matbaayla doğrudan bağlantılı olan gazetelere bakıldığında da durum bundan farklı değildir. Avrupa’da ilk günlük gazetelerin çıkmaya başladığı tarihten iki asır sonra, ilk Türk gazetesi olan Takvim-i Vekayi yayınlanmaya başlamıştı. Üstelik bu gazete, devletin resmi yayın organıydı ve son derece düzensiz aralıklarla çıkıyordu. Takvim-i Vekayi’nin ardından da yarı resmi mahiyetteki Ceride-i Havadis çıkmış ve ilk otuz yıllık dönemde başka da Türkçe gazete yayınlanmamıştı. Dolayısıyla 1860 yılında çıkarılan Tercüman-ı Ahval ile birlikte, halkı eğitime gayesi güden, yerine göre muhalif tavır takınan, yönetime mevcut yasalar içerisinde eleştiriler getiren ve sermayesi gazete sahiplerine ait olan gerçek anlamda gazeteciliğin başladığı söylenebilir.

Gazetelerin yayınlanma amaçlarına bakıldığında, çeşitli benzerlikler ve farklılıklar dikkat çeker. Bir kere resmi gazete olması hasebiyle Takvim-i Vekayi’yi diğerlerinden ayrı tutmak gerekmektedir. Mukaddimesinde, genel olarak kamuoyu oluşturmak ve kamuoyunu bilgilendirmek gibi hususları öne çıkaran Takvim-i Vekayi, yönetimin sesi konumundadır. Fakat bir yandan da, halkı kendisini ilgilendiren konularda bilgilendirmek ve Avrupa’da ortaya çıkan yeniliklerden haberdar etmek gibi amaçları da gözettiğinden diğer gazetelere yaklaşmış oluyordu. İkinci Türkçe gazete olan Ceride- Havadis ise eğitim ve okuma yazma oranının düşüklüğü üzerine yoğunlaşmıştı. Mukaddimesinde özellikle eğitimin önemine vurgu yapan bu gazete, eğitim sayesinde ortaya çıkacak gelişmelere dikkat çekmişti. Gazetenin sahibinin bir İngiliz olması, Ceride-i Havadis’in Avrupa’daki gelişmelere daha fazla yoğunlaşma nedenini açıklamaktadır. Gazete Avrupa’dan verilecek haberler sayesinde toplumun değişmesini umuyordu.

1860’lı yıllarda yayınlanan ilk özel gazeteler üzerinde, genel olarak Yeni Osmanlıların hâkimiyeti vardı. Tasvir’i Efkâr başta olmak üzere Yeni Osmanlıların çıkardığı gazeteler, vatana ve millete hizmet etme amacını hep ilk planda tutmuştu. Meşrutî yönetime geçmek için çaba harcayan Yeni Osmanlılar, halkı bu yönde bilinçlendirebilmek için hem İstanbul’da hem de Londra’da gazeteler yayınlamışlardı.

Gazetelerin mukaddimelerine bakıldığında genel olarak iki ortak nokta dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki halkın kendilerini daha iyi anlayabilmesi için sade bir Türkçe kullanılması, ikincisi de gazetenin bir medeniyet göstergesi olduğu gerçeğidir. Gazete sahipleri, satılan gazete sayısının farkındaydı. Okuma yazma oranı düşüktü. Dolayısıyla amaç her ne ise bunu en açık şekilde anlatmak gerekiyordu. Özellikle Şinasi’nin başlattığı bu çaba, Türkçe’nin sadeleşmesine büyük hizmet etmiştir. Yine bilhassa Şinasi’nin üzerinde durduğu ve sonradan diğer gazete ve gazetecilerin destek verdiği husus, gazete ile medenileşme arasındaki ilişkidir. Gazete sayesinde, ortaya çıkan gelişmelerden ve yeniliklerden haberdar olunması, toplumun medenileşmesi için zorunluluk olarak görülüyordu.

¹²⁵ Sabah, 14 Safer 1293, Aded: 3.

Avrupa'ya oranla oldukça geç sayılacak bir dönemde başlayan gazeteciliğin Osmanlı topraklarında kısa zamanda büyük bir gelişme gösterdiği açıktır. Günlük gazete satışlarının çoğu zaman birkaç yüzü geçmediği bir ortamda, gazetecilerin toplumu yönlendirmeleri ve ona şekil vermeleri mümkün değildir. Buna rağmen gazeteler, önce halka gazete okuma alışkanlığını kazandırmış, buna bağlı olarak gazete satışları artmış ve zamanla kamuoyu oluşturulacak noktaya gelinmiştir. Nitekim böyle bir ortamda ilk özel gazetenin çıkış tarihinden sadece 16 yıl sonra, Yeni Osmanlıların görmek istediği Meşrutiyet yönetimine geçilmiştir. Bu değişim, gazete ve gazetecilerin gösterdiği başarının açık bir kanıtıdır.

KAYNAKÇA

Gazeteler

Ayine-i Vatan

Basiret

Ceride-i Havadis

Hürriyet

İbret

Muhbir

Muhbir (Le Mukhbir)

Sabah

Takvim-i Vekayi

Tasvir-i Efkâr

Tercüman-ı Ahval

Utarit

Araştırma ve İnceleme Eserleri

ABADAN, Nermin, "Gazeteciliğin Gelişim Safhaları", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, C. 16, S. 1, 1961, s. 118-140.

Ahmed Cevdet, Tarih-i Cevdet, C. I, Matbaa-i Osmaniyye, Dersaadet 1309.

Ahmed Lütfi Efendi, Tarih-i Lütfi, C. III, Matbaa-i Âmire, Dersaadet 1292.

ALEMDAR, Korkmaz, Türkiye'de Çağdaş Haberleşmenin Tarihsel Kökenleri, Ankara 1981.

ALİ (Basiretçi), Yarım Asırlık Vakayi-i Mühimme, Matbaa-i Hüseyin Enver, Dersaadet 1325.

Bekir Kütükoğlu, "Vekayi'nüvis", Vekayi'nüvis, İstanbul 1994, s. 102-138.

BUDAK, Ali, "Fransız Devrimi'nin Osmanlı'ya Armağanı: Gazete, Türk Basınının Doğuşu", Turkish Studies, Volume: 7/3, Summer 2012, s. 663-681.

CANATAK, A. Mecit, Muhbir Gazetesinin Sistemik Tahlili, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Van 1995.

CROWLEY David, Paul Heyer, İletişim Tarihi, Teknoloji-Kültür-Toplum, çev. Berkay Ersöz, Phoenix Yayınevi, Ankara 2010.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

- ÇIKLA, Selçuk, “Tanzimat’tan Günümüze Gazete-Edebiyat İlişkisi”, *Türkbilig*, 18, 2009, s. 34-63.
- EBUZZİYA Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, yay. Şemsettin Kutlu, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1973.
- EBÜZZİYA, Ziyad, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Türkçe Dili Dışındaki Basını”, *Türkiye’de Yabancı Dilde Basın*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1985, s. 29-45.
- ERTUĞ, Hasan Refik, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, I, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1970.
- FERHATOĞLU, Filiz, *Sabah Gazetesinin (1876-1877) İnceleme Açıklamalı İndeks ve Seçilen Metinlerin Latin Harflerine Aktarımı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012.
- GİBB, E.J. Wilkinson, *Osmanlı Şiir Tarihi III-V*, çev. Ali Çavuşoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara 1999.
- GROC, Gerard, “Türkiye’de Fransızca Basın”, *Türkiye’de Yabancı Dilde Basın*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1985, s. 49-71.
- İNÜĞÜR, M. Nuri, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul 2002.
- İPEK, Nedim, “Churchill Vak’ası (1836)” *Belleten*, C. LIX, S. 226, Aralık 1995, s. 661-713;
- İSKİT, Server, *Hususî İlk Türkçe Gazetemiz ‘Tercümani Ahval’ ve Ağâh Efendi*, Ulus Basımevi, Ankara 1937.
- İSKİT, Server, *Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1943.
- JEANNENEY, Jean-Noel, *Başlangıcından Günümüze Medya Tarihi*, çev. Esra Atuk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.
- JELTYAKOV, A.D., *Türkiye’nin Sosyo-Politik ve Kültürel Hayatında Basın (1729-1908 Yılları)*, çev. Orhan Koloğlu, Nauka Yayınevi, Moskova 1972.
- KIRLI, Cengiz, *Sultan ve Kamuoyu Osmanlı Modernleşme Sürecinde “Havadis Jurnalleri” (1840-1844)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2009.
- KOLOĞLU, Orhan, *İlk Gazete İlk Polemik Vekayi-i Mısıriye’nin Öyküsü ve Takvimi Vekayi ile Tartışması*, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ankara 1989.
- KOLOĞLU, Orhan, *Osmanlı Basınının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi*, çev. Erol Üyepazarcı, Mütferrika Yayınları, İstanbul 1998.
- KOLOĞLU, Orhan, *Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2006.
- KOLOĞLU, Orhan, *Takvimi Vekayi Türk Basınında 150 Yıl 1831-1981*, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları, Ankara bty.
- MARDİN, Şerif, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, çev. Mümtaz’er Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
- Muharrerât-ı Nâdire, C. 8, İstanbul 1289.
- MÜNİF, “Zuhûr-ı Tasvir-i Efkâr”, *Mecmûa-i Fünûn*, No: 1, Birinci Sene, Mâh-ı Muharrem, İstanbul 1279, s. 46-50.
- Namık Kemal, “Şark Meselesine Dair Bir Layihadır”, *Tasvir-i Efkâr*, 4 Zilkade 1283, Nr. 465.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

- ORAL, Fuat Süreyya Oral, *Türk Basın Tarihi 1728-1922, 1831-1922, Birinci Kitap, Yeni Adım Matbaası, Ankara 1968.*
- Osman Nuri (Ergin), “İlk Gazete”, *İstanbul Şehremâneti Mecmûası, Sene: 4, S. 41, Kanunisâni 1928, s. 276-280.*
- ÖZCAN, Abdülkadir, “II. Mahmut’un Memleket Gezileri”, Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu’na Armağan, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi, İstanbul 1991, s. 361-379.*
- ÖZÇAĞLAYAN, Mehmet, “Gazetelerin Gelişimi ve Gazeteciliğin Geleceği (Yeni Teknolojiler ve Medya Ekonomisi Açısından Genel Bir Değerlendirme)”, *Marmara İletişim Dergisi, S. 13, Temmuz 2008, s. 131-159.*
- PETROSYAN, Yuriy Aşatoviç, *Sovyet Gözüyle Jöntürkler, çev. Mazlum Beyhan, Ayşe Hacıhasanoğlu, Bilgi Yayınevi, Ankara 1974.*
- Selim Nüzhet, *Türk Gazeteciliği 1831-1931, Devlet Matbaası, İstanbul 1931.*
- TANPINAR, Ahmet Hamdi, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 2003.*
- TOKGÖZ, Oya, *Temel Gazetecilik, AÜ. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1981.*
- TOPUZ, Hıfzı, *II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003.*
- TÜTENGİL, Cavit Orhan, “Yeni Osmanlılar”dan Bu Yana İngiltere’de Türk Gazeteciliği (1867-1967), *Belge Yayınları, İstanbul 1985.*
- YAŞAR, Ahmet (ed.), *Osmanlı Kahvehaneleri: Mekân, Sosyalleşme, İktidar, Kitap Yayınevi, İstanbul 2010.*
- YAZICI, Nesimi, “Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Havadis’in Mukaddimelerinin Tahlil ve Karşılaştırılması”, *Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Dergisi, 1984, S. 6, s. 69-78.*
- YAZICI, Nesimi, “Tanzimat Dönemi Basını Konusunda Bir Değerlendirme”, *Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, 31 Ekim-3 Kasım 1989, TTK, Ankara 1994, s. 55-84.*
- YAZICI, Nesimi, *Takvim-i Vekayi ‘Belgeler’, Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara 1983.*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/5 Spring 2013

